

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav etnologie

Bakalářská práce

Bc. Markéta Květoňová

Sámské výtvarné umění v kontextu vývoje sámské kultury

Sámi Visual Arts in the Context of the Development of Sámi Culture

Praha 2014

Vedoucí práce: PhDr. Mgr. Martin Rychlík, Ph.D

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu své práce PhDr. Mgr. Martinu Rychlíkovi, Ph.D za cenné připomínky a rady, prof. Tuije Hautala-Hirvioja za poskytnuté konzultace a všem, kteří mě při psaní podporovali.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 8. srpna 2014

.....

Markéta Květoňová

ABSTRAKT

Cílem bakalářské práce je popsat vývoj sámského výtvarného umění v kontextu vývoje celé sámské kultury. Vývoj je sledován od konce doby kamenné až do současnosti. Důraz je kladen především na období před christianizací (tedy před koncem 17. století), v němž bylo umění hluboce propojeno s tehdejšími náboženskými a mytologickými představami, a dále na 20. a 21. století, kdy převládá snaha vypořádat se s tvrdou asimilační politikou majoritních národů a demonstrovat skrze umění svou vlastní identitu a etnickou svéráznost. Zároveň však nelze opomenout protichůdné vlivy, jimiž jsou globalizace a turismus.

Klíčová slova:

Sámové, výtvarné umění, kultury, mytologie, náboženství, globalizace, kulturní identita

ABSTRACT

This bachelor thesis deals with the development of the Sámi visual art in the context of the development of entire Sámi culture. The development is described from the end of the Stone Age to the present. The thesis focuses particularly on the period before the Christianisation (i.e. until the end of the 17th century), when the art was deeply connected with the then religious and mythological ideas and then on the 20th and 21st century when dominates efforts to deal with the harsh assimilation policy developed by majority nations and demonstrate own identity and ethnic peculiarity through the art. Further attention is paid to globalization and tourism which are contradictory factors.

Key words:

Sámi, visual arts, culture, mythology, religion, globalization, cultural identity

OBSAH

Abstrakt	4
Abstract	5
0 Úvod	8
1 Sámové	11
1.1 Označení a území	11
1.2 Jazyk	12
1.3 Klima, přírodní podmínky a způsob života	13
2 Vývoj sámské kultury a výtvarného umění	17
2.1 Původ Sámů a petroglyfy	17
2.2 Předkřesťanská víra	19
2.2.1 Systém bohů	20
2.2.2 Šamanismus	22
2.2.3 Bubínky	23
2.2.4 Sošky	26
2.3 Duodji – řemeslná výroba	27
2.3.1 Materiály	28
2.3.1 Dekorace	29
2.3.2 Oblečení	30
2.3.3 Duodji ve 20. a 21. století	30
2.4 Christianizace, asimilace a kolonizace	31
2.4.1 Christianizace	31
2.4.2 Asimilace	33
2.4.3 Kolonizace	34
2.4.4 Umění na počátku 20. století	34
2.5 Poválečné období a 80. léta	35

2.6	Dnešní sámská společnost	38
2.7	Současné sámské umění	40
3	Turismus a jeho vliv na sámskou kulturu a umění.....	48
3.1	Antropologie turismu	48
3.2	Turismus v Laponsku	49
3.3	Sámské atrakce a aktivity pro turisty	51
3.4	Turismus a jeho vliv na sámskou identitu	54
3.5	Sámi duodji.....	55
3.6	Zhodnocení situace	57
4	Závěr	59
5	Soupis bibliografických citací.....	61
6	Obrazová příloha.....	66

0 ÚVOD

Kulturní dědictví je něco, co sdílíme od narození a necháváme za sebou, když umíráme. Je právo a povinnost každého z nás přijmout tento dar a předat ho dál, když na nás přijde řada. (Pauliina Feodoroff, předsedkyně Sámské rady)

Sámové jsou původní obyvatelé severní Evropy, jejichž tradiční území se rozkládá na území čtyř dnešních států – Norska, Švédska, Finska a Ruska. Cílem této práce je přinést souhrnný pohled na to, jakým způsobem se vyvíjelo sámské výtvarné umění v kontextu vývoje celé sámské kultury a společnosti.

Domnívám se, že pro pochopení sámské kultury nestačí jen její popis, ale je potřeba porozumět Sámům jako etnické skupině a tomu, co znamenalo být Sámem v minulosti a co to znamená být jím dnes. V minulosti bylo sámské umění hluboce propojeno se sociálním systémem, způsobem života, náboženskými představami a mytologií, tudíž je potřeba se detailněji zabývat těmito oblastmi. Přestože existuje široce rozšířená představa, že se sámská kultura za posledních několik tisíc let vůbec nezměnila, opak je pravdou. Sámové se během své dlouhé historie museli vypořádat s měnícími se podmínkami v důsledku christianizace, asimilačních tlaků ze strany majoritních států, příchodu moderních technologií i rozmachu turismu. Během staletí tak museli přijmout řadu velkých změn, aniž by přitom zcela ztratili svou identitu. Tyto změny se v následujícím textu rovněž pokusím postihnout, protože z nich vyplývají nejsilnější témata pro současné sámské umění, jimiž jsou například lidská práva, identita, komunita a příroda. Z oblastí výtvarného umění se v této práci budu soustředit zejména na malířství, sochařství, grafiku, kresbu a užité umění. Architekturu, která mezi podobory výtvarného umění někdy rovněž bývá řazena, se v této práci s ohledem na omezený rozsah bakalářské práce zabývat nebudu.

Pro vytvoření souhrnného pohledu na sámské výtvarné umění a kulturu využívám především literaturu. Nejvýznamnějším českým odborníkem na Sámy, který se zabýval zejména sámským náboženstvím, byl ve 20. století spisovatel, cestovatel a publicista *Václav Marek*, který se ve 30. letech usadil mezi norskými Sámy a strávil zde téměř dvě desetiletí. Již od 40. let publikoval řadu článků i souhrnných děl, která

se zabývala sámskými dějinami, kulturou i náboženstvím. Z hlediska mé práce je významná zejména kniha *Staré laponské náboženství* (2009), která se zabývá dávnými náboženskými představami Sámů a nejstaršími prvky předkřesťanského náboženství včetně šamanismu. Markovy fotografie jsou k vidění mj. v Náprstkově muzeu.

O kultuře Sámů, zejména o sociálním systému, náboženských představách a mytologii je možné se nepřímo dočíst i v knize norského filologa, etnografa a historika *Justa Knuta Qvigstada* s názvem *O muži, který si koupil svědění: pohádky a pověsti Sámů* (2006), kterou do češtiny přeložili manželé Lyčkovi. Jedná se o soubor sámských pohádek, které se vyznačují velice syrovým stylem vyprávění a jsou rozděleny do tří úrovní skutečnosti (nadpozemský svět, svět lidí a podsvětí), které jsou vyobrazovány i na šamanských bubincích.

Souhrnné informace o sámské kultuře poskytuje například cestopis české etnografky a cestovatelky *Nelly Rasmussen* s názvem *Děti severských šamanů* (1995), ve kterém popisuje průběh svých několika měsíčních cest v laponské oblasti Kautokeino, životní styl Sámů a jejich kulturu a zejména náboženství a s ním spojené šamanství. Cestopis dokazuje, že tradiční způsob života je možné vést i vedle moderní civilizace a v drsných přírodních podmínkách.

Zatím nejnovější českou publikací týkající se Sámů je práce kolektivu autorů s názvem *Sámové: jazyk, literatura a společnost*, která byla vydaná v roce 2009. Kniha je výsledkem mezinárodní spolupráce tří českých univerzit (FF UK, FF MU a PdF UP) s univerzitou norskou (Univerzita v Tromsø) a sámskou (Sámská vysoká škola). Jedná se o ucelený příspěvek týkající se zejména tří v názvu uvedených oblastí.

V českém prostředí lze rovněž snadno získat přístup k některým významným a dnes již tradičním dílům, která se týkají sámské kultury, mezi něž patří především kniha *People of eight seasons* (1963) švédského odborníka na Sámy *Ernsta Mankera* a kniha *Lapp life and customs* (1962), kterou napsal Manker společně se svým švédským kolegou *Ørnulvem Vorrenem*. V těchto knihách lze kromě obecnějších informací o sámské kultuře nalézt rovněž informace o sámském dekorativním umění a šamanských bubincích.

Z dostupné české literatury, několika málo dostupných anglických zdrojů a z elektronických databází je možné vytvořit si poměrně dobrý obraz o kultuře Sámů zejména v její starší podobě, nikde však není šířeji popisováno moderní sámské umění. Jelikož jsem měla možnost studovat jeden semestr na University of Lapland ve finském Rovaniemi, které leží na polárním kruhu a je považováno za jedno z kulturních center Laponska, získala jsem přístup k mnoha dalším cenným zdrojům informací, bez kterých se domnívám, že by bakalářská práce mohla těžko vzniknout. Za ty lze považovat zejména *Arktikum* – muzeum a výzkumný institut v Rovaniemi, který se zabývá komplexním výzkumem arktické oblasti, a to včetně domorodých národů (tedy zejména Inuitů a Sámů), dále *Siidu* – muzeum v Inari, které se zabývá kulturním dědictvím Sámů a snaží se definovat jejich etnický charakter, přednášky na University of Lapland (zejména přednášku *Art and Visual Culture in the North*), *rozhovory* s vyučujícími, *konferenci* o právech domorodých národů a konferenci o umění Sámů, literaturu poskytovanou zdejšími knihovnami a v neposlední řadě také vlastní zkušenosti z tohoto pobytu.

Finské knihovny pochopitelně nabízejí velké množství literatury týkající se nejen tradičního sámského umění, historie, tradic, náboženství a šamanismu, ale také některé publikace týkající se událostí 20. století, současné kultury, práv Sámů a turismu. Sámové často upozorňují na fakt, že sámská kultura je obvykle zkoumána, popisována a interpretována lidmi, kteří nejsou Sámové, což může vést k nepochopení jejich kultury. Ve své práci se proto pokouším vycházet i ze souhrnných děl o sámské kultuře a společnosti od sámských autorů, které v posledních letech vyšly. Co se týče moderního umění, lze si nejlepší obrázek udělat prostřednictvím aktuálních výstav nebo katalogů a doprovodných publikací k výstavám nebo uměleckým projektům.

1 SÁMOVÉ

1.1 Označení a území

Sámové jsou původní obyvatelé severní Evropy, jejichž tradiční území se rozkládá na území čtyř dnešních států – Norska, Švédska, Finska a Ruska. V českém prostředí jsou známí spíše pod označením Laponci, které je používáno i ve většině dostupné literatury. Toto jméno jim přisoudili jejich Skandinávští sousedé, když je postupně vytlačovali směrem na sever. Bylo používáno pro označení lidí žijících na okraji a v norštině i švédštině *Lapp* znamená „záplata“ nebo „kus hadru“. Samotní Sámové jej dnes považují za hanlivé a degradující, proto se v této práci budu držet označení Sámové, které je endoetnonymem (Qvigstad 2006, s. 5).

Sámové sami sebe vystihují termínem *Sápmi*, který se odkazuje k jejich zemi, jazyku, lidu i jednotlivci (Helander 1998, s. 17). *Sápmi* je také pojem, kterým se v zahraniční literatuře nejčastěji označuje území Sámů a začíná se prosazovat i v severských státech (Hingarová 2009, s. 10). U nás je území Sámů označováno jako Laponsko a vzhledem k tomu, že se v českém prostředí jedná o zeměpisný pojem, ponechávám jej v této práci pro větší srozumitelnost.

Území Sámů (Laponsko) se dnes nachází na severu Norska, Švédska, Finska a táhne se na poloostrov Kola v Rusku. Dříve Sámové obývali širší území v rámci těchto států. Dnešní rozloha Laponska je asi 388 350 km², jedná se tedy o rozlehlé území, které je však ve srovnání se zbytkem Evropy osídleno spíše řídko a pokrývá jej omezená infrastruktura (Helander 1998, s. 17).

Velikost sámské populace je odhadována na cca 60 000 až 100 000 osob, přičemž nejvíc jich žije v Norsku – cca 40 000 až 50 000, kde je největší koncentrace Sámů v oblastech Kautokeino, Karasjok, Tana, Nesseby a Porsanger. Ve Švédsku žije cca 15 000 až 25 000 Sámů, z čehož asi polovina v tradičních sámských oblastech Norrbotten, Västerbotten a Jämtland. Ve Finsku žije cca 7 000 Sámů, přičemž většina z nich v sámských oblastech Inari, Utsjoki, Sodankylä, Enontekiö. Nejmenší počet Sámů žije v Rusku – cca 2 000, z čehož většina v regionu Lovozero, ale je zde čím dál

větší tendence ke stěhování do měst (Lehtola 2010, s. 10; Hætta 1996, s. 12). Dle Butlera (2007, s. 177) tvoří Sámové jen v několika málo oblastech většinovou společnost, na většině míst žijí bok po boku s obyvateli národních států.

Sámové jsou v současnosti považováni za jediné původní (angl. *indigenous*) etnikum žijící na území Evropy, které je zároveň chráněno mezinárodními konvencemi, které se původních obyvatel týkají. Mezinárodní organizace práce (*International Labour Organization, ILO*), která se zabývá problematikou sociální spravedlnosti a mezinárodně uznávaných pracovních práv definuje původní národy takto: „... Lidé, kteří jsou považováni za původní na základě svého původu, který je odlišuje od ostatní populace, která žije v dané zemi nebo geografickému regionu, do kterého země náleží nebo náležela v době, kdy došlo k jejímu zabránění nebo kolonizaci nebo zavedení současných státních hranic, a kteří si bez ohledu na svůj právní status zachovávají některé nebo všechny své sociální, ekonomické, kulturní a politické instituce“ (ILO 1989).

1.2 Jazyk

Sámština spadá do ugrofinské větve uralské jazykové rodiny a je nejvíce příbuzná s finštinou a estonštinou. Sámština je celá skupina jazyků a podle současných variant sámštiny se někdy dělí i Sámové na jižní, piteské, umeské, severní, luleské, inarijské, skoltské, klininské a terské (Hingarová 2009, s. 9). Toto rozdělení nekoresponduje s hranicemi národních států, které vznikly teprve v 18. století. Jedná se však pouze o lingvistické rozdělení, samotní Sámové svůj jazyk všichni shodně označují jako sámštinu. Jednotlivé varianty sámštiny jsou poměrně odlišné a jejich mluvčí si nemusí vzájemně ani rozumět. Ve Finsku a Norsku zákon v současnosti garantuje, že Sámové mají právo používat svůj jazyk při jednání s úřady (Lehtola 2010, s. 10).

Podle Lehtoly (2010, s. 11) existuje představa, že sámština a finština byly před cca 3 000 až 4 000 lety jazykem společných předků. Vzhledem k izolovanosti jednotlivých skupin se následně vyvinuly různé varianty jazyka. Během následujících tisíciletí si sámština vypůjčila i slova z větve baltických a germánských jazyků, z finštiny, ruštiny

a skandinávských jazyků. Dnes mluví sámsky asi 50 000 lidí, většina z nich severní sámštinou.

Po dlouhou dobu byla sámština vytlačována národními jazyky a mezi některými Sámy byla téměř zapomenuta. Dnes se ale situace mění díky sebeuvědomění Sámů a využití jazyka v médiích. Sámština je vyučována jako mateřský i jako druhý jazyk a její znalost se rozšiřuje. Jazyk však podle sámského autora Lehtoly (2010, s. 14) není jen způsobem komunikace informací, ale reflektuje i kulturu a formuje způsob myšlení. Výrazy se rozvíjí zejména v nejvíce využívaných oblastech života. Sámové mají velmi rozvinutou slovní zásobu v oblasti týkající se přírody a sobů. Například pro soba existuje cca 500 výrazů podle jeho barvy, věku, tvaru paroží atd.

1.3 Klima, přírodní podmínky a způsob života

Laponsko leží v subpolárním klimatickém pásu, což znamená, že je zde dlouhá zima a extrémně krátká zemědělská sezona. V létě je zde polární den a v zimě polární noc, což znamená velké rozdíly v množství světla v průběhu roku. Celý ekosystém přežívá z energie získané během krátkého léta (Pennanen 2003, s. 10). Půda je většinu roku pokryta sněhem a živočichové, kteří zde žijí, se musí vyrovnat s extrémní zimou, nedostatkem potravy během ní, musí umět predikovat příchod chladného období a připravit se na něj. Je jen málo živočišných druhů, které se na toto zvládnou adaptovat. Patří mezi ně zejména sobi, losi, jeleni, srnci, lišky, vlci, kuny, medvědi, rysy a zajáci. V souvislosti s globálním oteplováním však některé druhy adaptované na extrémní podmínky vymírají (Pennanen 2003, s. 11).

Lidé se na tyto extrémní podmínky adaptovali s pomocí teplého oblečení, obydlí a ohně. Během roku se přesouvali tak, aby byl lov efektivnější. Zároveň byli schopni na rozdíl od většiny živočichů skladovat zásoby i mimo vlastní tělesný tuk. Lidský druh se adaptoval díky využívání letitých znalostí a schopnosti učit se nové věci. Zejména v minulosti bylo důležité mít znalosti svých předků, co se týče chování v zimě. Bylo nutné spotřebovat co nejméně energie, protože bylo málo jídla, ale zároveň je v zimě složitější pohyb. Dnes je situace jiná, vazba na přírodu už není otázkou života nebo smrti. Díky novému způsobu bydlení, pohybu a dovozu potravy

je snazší adaptovat se na drsné arktické podmínky, a tudíž již není potřeba tolik se spoléhat na tradice. Díky motorovým vozidlům se dnes lidé mohou přepravovat rychle a na vzdálená místa, aniž by spálili příliš mnoho energie a času. Dnes je tedy důležitější vědět, jak využít co nejlépe různé technické vymoženosti pro usnadnění si života (Pennanen 2003, s. 17). Zatím však nevíme, jaké dopady bude mít užívání motorových vozidel a čím dál větší vytěžování přírody na přírodní prostředí.

Stejně jako další arktické národy i Sámové byli odjakživa závislí na zvířatech žijících v dané oblasti. Využívali je nejen jako jídlo, ale i na oblečení a osvětlení. Z mořských zvířat byl plně využíván hlavně tuleň. Maso k jídlu, kůže na oděvy a boty, tuk na svícení. Kožky ze zvěře žijící v lesích a na horských pláních bývaly tradičně využívány jako platidlo. Nejvýraznější závislost však vznikla na sobech, ze kterých bylo možno zužitkovat vše – maso na potravu, mléko na sýr, kožešiny na oděv a lůžka, vydělanou kůži na obuv a vaky, šlachy na nitě, kosti a paroží na náradí a zbraně nebo na jehly (Vorren 1962).

Kromě sobů a tuleňů se Sámové živili i lovem dalších živočichů, rybařením a sběrem lesních plodů, aby byla jejich potrava dostatečně variabilní. Aby Sámové přežili v nehostinných podmínkách, museli se naučit využívat veškerých zdrojů obživy ze zdejší přírody a také různým způsobům zakonzervování stravy na horší části roku. Účinné způsoby konzervace jako sušení, uzení, zakysávání či mražení umožnily vést Sámům kočovný způsob života. Dnes většinu metod nahrazuje mražení. Sámská kuchyně byla vždy s ohledem na okolní podmínky spíše jednoduchá (Helander 1998, s. 19-20; Pennanen 2003, s. 74).

Podle způsobu obživy nebo oblasti, kterou obývají, se Sámové někdy v literatuře dělí do tří základních skupin:

- pobřežní Sámové žijí v blízkosti moře a hlavní obživou jim jsou ryby a zvěř ulovená v lesích a jako doplněk několik domestikovaných sobů,
- horští neboli kočovní Sámové se vyznačují čistým sobím nomádismem, který vznikl v 16. století, a sob je pro ně hlavním zdrojem obživy,

- lesní Sámové obývají níže položené lesy severního Švédska a Finska a žijí z lovu a rybaření a soba užívali především jako nákladního zvířete; někdy bývají označováni pro časté migrace jako poloviční nomádi (Rasmussen, 1995, s. 52-53; Qvigstad 2006, s. 5).

Lehtola (2010, s. 10) však upozorňuje, že toto dělení je příliš zjednodušující a umělé.

Sámové své živobyčí tradičně organizovali skrze *siidy*. Slovo *siida* znamená sámská vesnice nebo sámská komunita. *Siidy* existovaly pravděpodobně již v době kamenné, ale s jistotou lze potvrdit jejich existenci až v době železné. Členové tohoto uspořádání sdíleli společnou půdu a prostředky pro živobyčí. Odhaduje se, že počet členů byl od 50 do 500. *Siida* se skládala z nukleárních rodin, které byly většinou pokrevně spřízněné, ale ne vždy tomu tak muselo nutně být. Převažujícím pravidlem pro sňatky byla exogamie. Pokrevní spřízněnost byla dána bilaterálně, muž i žena tedy dědili stejným dílem. Výjimku tvořila obydlí, která dědil nejmladší potomek v rodině, čímž zároveň přebíral zodpovědnost starat se o své rodiče. Kromě pokrevního příbuzenství však velkou roli hrálo od příchodu křesťanství také kmotrovství (Pennanen 2003, s. 114; Rasmussen 1995, s. 53).

Siida měla jasně definované hranice a toto území si vymezovala jako své vlastní. Byla to rozsáhlá území, někdy i o stovkách kilometrů čtverečních. Teritorium muselo obsahovat dostatek pastvin, lovišť, malá jezera či zátoky pro rybaření, případně bažiny pro husy. Hranice *siidy* byly obvykle situovány do míst, kde byly vodní toky, hory, nebo jiné vyvýšeniny. *Siidy* byly založeny na kolektivním vlastnictví a jejich členové měli stejná práva. Jednalo se o permanentní socioekonomickou a politickou instituci, která bývala funkční po staletí, což vyvrací staré teorie o tom, že Sámové neměli před příchodem kolonistů žádné permanentní osídlení nebo organizační struktury. Sámové sice migrovali za svou obživou, ale pouze v rámci tohoto jasně vymezeného území. *Siidy* měly obvykle i *gaahiti* – shromáždění, která dané území spravovala, rozhodovala o jeho využití, o přijímání nových členů *siidy* a realizovala svatby (Lehtola 2010, s. 25; Pennanen 2003, s. 114).

Organizace *siidy* byla založena často na ročních migracích. Rodiny nebo skupiny se od jara do podzimu pohybovaly po vymezeném území, podle svých potřeb a rybařili, lovíli a sbírali plody. Na zimu se všichni společně odstěhovali do zimní vesnice. Od 16. století tento tradiční systém prošel mnoha změnami v souvislosti s šířící se kolonizací ze strany národních států a s přechodem k novému způsobu obživy – pasterectví sobů. Kvůli zvýšené poptávce po sobím kožichu ze strany Evropanů došlo k poklesu výskytu divokých sobů v přírodě, proto Sámové začali soby chovat a přizpůsobili jim zcela svůj životní styl. Na soby bylo potřeba neustále dohlížet, zajišťovat jim novou pastvu a podle toho se přemísťovat po dlouhých trasách. V létě se Sámové se stády přesouvali na pobřeží, kde nebylo tolik komárů a byly zde pro soby příznivé podmínky. Na podzim migrovali zpět do lesů, kde byl sníh měkčí než na pobřeží. Tyto změny znamenaly i změny v systémech *siidy*, které se transformovaly v mnoho kilometrů dlouhé pásy, po kterých bylo zapotřebí se přemísťovat se soby. Zároveň docházelo k větší specializaci, kromě pasterců sobů existovali také výrobci řemeslného umění apod. (Lehtola 2010, 25-27, Penanen 2003, s. 138). Sobí nomádismus je často považován za tradiční způsob života, byť byl rozšířený v této formě jen několik málo století.

2 VÝVOJ SÁMSKÉ KULTURY A VÝTVARNÉHO UMĚNÍ

2.1 Původ Sámů a petroglyfy

Lidé začali severní Evropu osidlovat okolo 11. až 10. tisíciletí př. n. l., když začal tát led, který do té doby po tisíce let pokrýval povrch země. Ledová pokrývka dosahovala původně až ke střední Evropě a Rusku a lidé, kteří se živili lovem sobů a losů se s postupným odtáváním začali přesouvat za stády na sever. Výzkumníci se neshodují, zda lidé přišli na toto území z východu podél Baltského moře, nebo ze západu podél norského pobřeží. Postupně se ze začaly vyvíjet různé kultury, přičemž na území dnešního Laponska to byla zejména kultura Komsa, která se vyskytovala na severu Skandinávie v rané době kamenné v období 7000 až 2500 př. n. l. (Helander 1998, s. 19; Lehtola 2010, s. 19; Solbakk 1990, s. 11).

Původ Sámů bývá někdy dáván do souvislosti právě s kulturou Komsa, ale podle jiných teorií jsou Sámové potomky Mongolů nebo Něnců. Tyto teorie předpokládají, že Sámové byli izolovaná populace, takže si zachovali některé své originální charakteristiky. Sámové však nejsou geneticky uniformní skupina. Podle moderních teorií začali Finsko osidlovat ugrofinští lidé minimálně před 6 000 lety v době kultury hřebenové keramiky a Finové a Sámové podle této teorie nebyly oddělené etnické skupiny, jak se předpokládalo dříve. Rozdělení jazyka na sámštinu a finštinu přinesly až změny ve způsobu života cca ve 2. tisíciletí př. n. l., kdy začaly vznikat oddělené skupiny a lidé na pobřeží se s příchodem zemědělství ze západu začali usídlovat, zatímco lidé ve vnitrozemí pokračovali v obživě lovem (Lehtola 2010, s. 20).

O životě tehdejších lidí neexistují žádné písemné záznamy; první písemné záznamy o existenci Sámů máme až od římského historika Publia Cornelia Tacita z roku 98 n. l. (Manker, 1963). Přibližný obrázek si lze utvořit pouze z archeologických nálezů. Dochovala se některá sídla, pohřební místa, nástroje pro lov a rybaření nebo zvířecí pasti a skladiště pro zásoby. Tito lidé měli jednoduchý, ale dobře vyvinutý systém lovu a efektivní zbraně, které jim pomáhaly zajistit obživu. Pásky pastí bývaly vykopány

podél migračních tras stád divokých sobů ve zúžených místech nebo na převisích (Lehtola 2010, s. 19- 20; Solbakk 1990, s. 11-12).

Kromě toho se dochovalo také skalní umění, které pravděpodobně vznikalo v období od konce nejmladší doby kamenné do konce doby bronzové, tj. asi 4 000 až 500 př. n. l., na nejrůznějších místech sámského území, zejména na pobřeží (Lehtola 2010, s. 20). Nejznámější jsou petroglyfy poblíž města Alta v Norsku. V roce 1972 bylo objeveno na 3 000 rytin vyplněných červenou barvou, které vznikly v období přibližně 4200 př. n. l. až 500 př. n. l. Zobrazují různá zvířata - především soby, losy medvědy a ryby, ale také psy, mrože, velryby a ptáky; dále lidské postavy při lovu a scény z běžného života (příprava jídla, rituály, plavba na lodi atd.). Rytiny mají různé velikosti, polohy i seskupení a nachází se na obrovských kamenech v prostoru na nepatrném kopci, který se svažuje pozvolna k moři (Rasmussen 1995, s. 41-42). Rytiny jsou vytvořené tlustou linkou. Lidé a zvířata jsou vyobrazeny z boku, například sobi a losi mají tedy vidět vždy pouze jednu přední a jednu zadní končetinu a zobrazení je naturalistické. Velikost a umělecké vyjádření se různí - menší figurky jsou stylizované a postrádají živost, větší jsou patrně spjaty s náboženskou vírou. Rytiny se nacházejí ve výšce od osmi do dvaceti šesti metrů nad mořem a ty, které jsou nejvýše, jsou považovány za nejstarší (Solbakk 1990, s. 15).

Vyobrazení dokládají, že člověk původně lovil soby do pastí, jam a trychtýřovitých ohrad a ryby do sítí. Rytiny tedy nejspíš souvisí s loveckou magií a ukazují na divokou loveckou společnost. Od roku 1985 se nachází na seznamu světového dědictví UNESCO. Vzhledem k tomu, že nelze s jistotou potvrdit, kdy Sámové přišli na své území, nelze ani tvrdit, že za těmito petroglyfy stojí právě oni, byť je to pravděpodobné. Podle Solbakka (1990, s. 15) existují totiž významné podobnosti mezi formou osídlení, nástroji, způsoby získávání zdrojů, pohřbívacími zvyklostmi a náboženskými zvyklostmi u Sámů z doby železné a prací těchto umělců z doby kamenné. Kromě rytin u města Alta jsou významné petroglyfy také v oblasti Karelia a na poloostrově Kola.

2.2 Předkřesťanská víra

Z původního sámského náboženství známe jen fragmenty, a to díky křesťanským farářům a misionářům, ze 17. a 18. století, kteří vytvořili písemné záznamy. Tyto původní prameny jsou však nepřesné, jednak kvůli doktríně těchto misionářů, kteří měli za úkol šířit křesťanství a staré sámské náboženství vymýtit, a také proto, že s těmito několika málo zdroji se historicky pracovalo nepřesně (zejména s překlady). Informace jsou svědectvím pouze z jednoho období, což rovněž přináší určité nepřesnosti. Příkladem díla, co takto vzniklo, je slavná kniha *Lapponia*, kterou napsal Johannes Schefferus v 17. století na základě podkladů faráře, který v Laponsku šířil křesťanství. Marek (2009, s. 11-13) zároveň upozorňuje, že misionáři se ve svých zápisech soustředili zejména na šamanský kult a nikoli na tradice široké lidové víry, které lze dovozovat do určité míry například z pohádek od Justa Knuta Qvigstada¹.

Sámské náboženství a pohled na svět na svět reflektovaly způsob života Sámů a adaptaci na severské prostředí, byly tedy založeny na ročních i životních cyklech a hluboce propojeny s přírodou, zejména se zvířaty. Existovaly dva typy reality – fyzický svět („tato strana“) a spirituální svět („druhá strana“), přičemž pomyslnou lávku mezi nimi mohl překračovat šaman.

Staré sámské náboženství bylo založeno na animistickém pohledu na svět. Existovaly různé rituály a obřady související s lovem a rybařením, protože příroda byla jediným zdrojem obživy. Podle Marka (2009, s. 22-23) byl celý svět kolem Sámů plný sil a moci, které si člověk mohl získat, případně se jim vyhýbat. Všechno méně obvyklé a nové byly skryté síly přírody a tajemná znamení. V představách Sámů měly všechny věci duši (*hiek'khe*) a byly živé (ibid, s. 39). „Představa o síle byla dávnému lovcovi nejpřijatelnější a od té doby došel k názoru, že všechny předměty musí být svým způsobem živé, že mají svou vlastní vůli a jednání, a že se mohou vymýkat z moci „kouzel“ jeho magické činnosti“ (ibid, s. 42). Příroda měla sílu pomáhat lidem. Existovaly různé stupně síly, které byly uctívány v závislosti na jejich významu pro

---

¹ QVIGSTAD, Just Knud. *O muži, který si koupil svědění: pohádky a pověsti Sámů* (2006).

člověka. Jinak tedy byly uctívány hory, balvany a jezera, jinak stromy a lesy a jinak zvířata (Solbakk 1990, s. 26).

Místem pro uctívání a oběti byly *seity*. *Seity* byly původně místa s výhledem na kořist nebo na možné nebezpečí, zejména tedy různé kopečky, kam se lovci uchýlovali pro lepší výhled a zároveň zde mezi velkými balvany bývalo i sucho a závětrí. Tato místa bývala lákadlem pro zvěř, a protože zde člověk trávil hodně času a zanechával zbytky z lovu, zvířata se sem začala stahovat čím dál více, takže člověk tato místa začal považovat za příznivá pro lov a záměrně zde nechával odpad z ulovené zvěře. Později začal kameny pomazávat vnitřnostmi, krví a tukem, aby si usnadnil lov (Marek 2009, s. 17-18). Podle Marka (2009, s. 19) se v této formě jednalo o jakési laické náboženství, které nepatřilo k představám vyspělého šamanismu, protože součástí šamanských rituálů u významných míst bývaly oběti celých zvířat, nebo jejich větších částí. *Seita* byla tedy původně mazacím kamenem, ale postupem času se stala fetišem a posvátným idolem (ibid, s. 88). „Většina starých *seit* jsou prosté beztvaré přírodní kameny. Ojedinele jsou to však i kameny vztyčené anebo jinak upravené, někdy dokonce i hrubě otlučené, takže zdálky připomínají postavu člověka“ (ibid, s. 89). Prosté a obyčejné *seity* byly uctívány jednotlivci, každý Sám měl řadu *seit* v různých částech svého působiště. Obětovalo se u nich, aby se zajistil dobrý lov. Později se začaly uctívat i velké *seity*, což mohly být například hory, o kterých se věřilo, že v nich sídlí předkové nebo duchové. U těchto nestačilo pomazávat, ale muselo se obětovat (ibid, s. 89).

2.2.1 Systém bohů

S přípravou k lovu nebo s nakládáním s uloveným zvířetem byly spjaty i rituály. Příkladem je kult medvěda a složité rituály, které měly odvrátit medvědovu pomstu za zabití. Sámové věřili, že každý druh zvěře má svého ochranného ducha či vlastníka nebo pána. Například ryba má svého rybího předka, ohromnou rybí bytost s rohy, která trhá rybářské sítě. Nejdůležitějším zvířetem byl sob, který byl zastupován velmi důležitým duchem, který byl znám pod různými jmény, nejčastěji však jako „rohatý vládce“ (Rasmussen 1995, 107-108). Ochránce medvěda, *Leibolmai* (neboli olšový muž), byl králem lesů a měl nadvládu nad divokou zvěří. Duchové zvířat a přírodních

bytostí tak měly širokou působnost, ovšem je poměrně složité vyznat se v nich. Obětování u *seit* bylo většinou výsadou mužů, ženy se na posvátná místa nesměly přiblížit. Se svými záležitostmi se obracely na bohyni *Maddarak'ku*, matku všech matek, a její tři dcery. *Sarak'ka* pomáhala ženě při prvních chvílích lásky v obydlí novomanželů; *Uksak'ka* hlídala vchod do obydlí a *Juksak'ka* mohla pomoci při formování pohlaví. Tyto tři bohyně byly na bubincích vyobrazovány vždy ve spodní části. *Sarak'ka* s vidlemi, aby mohla otevřít otvor při porodu, *Uksak'ka* s holemi na obranu vchodu a *Juksak'ka* s lukem. Šaman s nimi hovořil vždy, když bylo potřeba ochraňovat děti (Solbakk 1990, s. 27; Vorren 1962).

Kromě nižších duchovních bytostí znali Sámové také vyšší atmosférická božstva, která tvořila ucelený panteon, na němž se cítili závislí. Na vrcholu stál bůh *Radien* (také *Veraldenradien* či *Veraldenolmai*) – „muž světa“. Ten měl své místo mezi hvězdami a propůjčoval štěstí sobům. Dále to byl *Horagalles* (či *Tiermes*), bůh bouře a větru, který dával vodu rostlinám a zvířatům nebo také pátil a usmrcoval. Je oblečen do modrého oděvu a zobrazován s kladivem, které se také vyrábělo krásně vyřezávané k jeho uctění. Slunci, *Peive*, se obětoval sob, aby dobře rostla tráva a zahnalo nemoci. *Bieggolmai* (také *Ilmarien*), bůh větru a počasí, byl uctíván kvůli moci nad větrem a v některých místech byl považován za boha moře a ryb. Na bubincích býval vyobrazen se dvěma lopatami (na zahánání větru do jeskyně), nebo s kyjem (na vyhnání větru z jeskyně). Dále existoval bůh *Rota*, který vládl říši mrtvých (*Rutaimo*), kam přichází ti, co zemřeli na mor a je ještě temnější než říše smrti (*Jábmeaíbmo*), kde vládne bohyně *Jábmeak'ka*, matka zemřelých. Pomyslný opak tvořila říše štěstí (*Sáivo*), kterou jako jediný z živých mohl navštívit šaman se svým bubínkem. V ní existuje šťastný život a odtud také pochází bytosti a duchové, kteří šamanovi pomáhají. Toto jsou nejvýznamnější bohové sámské mytologie, existuje však ještě celá řada jejich pomocníků (Solbakk 1990, s. 27; Vorren 1962).

2.2.2 Šamanismus

Dalším pilířem starého náboženství byl šamanský kult. *Lexikon světových náboženství* definuje šamanismus jako společensko-náboženský systém, v němž hlavní roli hraje náboženský činitel zvaný šaman. Šamanismus se objevuje v menších společnostech, ve kterých hlavní způsob obživy představuje lov a zemědělství. Jako kulturní fenomén se spojuje s arktickými a subarktickými oblastmi a s oblastmi střední a východní Asie (Partridge 2006, s. 124). Podle Marka (2009, s. 133) je šamanismus „... komplex dávného náboženství, kde se s nejstaršími prvky magie a fetišismu prolínají různé představy animalistické spolu se spoustou animistických prvků na nejrůznějším stupni vývoje i s pozdními vyspělými představami rozličných bohů, ba dokonce i s ústřední bytostí nejvyššího boha“.

Šaman (*noaidi*) byl pojítkem mezi spirituálním světem a lidmi. Tradičně v sobě spojoval funkci kouzelníka, věštce, soudce, a léčitele. Léčil nemoci, předvídal, kde je zvěř a kudy potáhnou sobí stáda, byl prostředníkem mezi lidmi a bohy, uměl hledat ztracené věci. Aby se člověk stal noidem, musel se učit u jiného noida, nebo v něm noida rozpoznal jeho budoucí pomocný duch (*Gadze, Kaadz*), který se mu zjevil a vedl ho v duchovních cvičeních. Často to byl následek intenzivní zkušenosti, například osobní krize či závažného onemocnění. Noid postupem času získal i další pomocné duchy: saivo-pták ho provázel v jiných světech; saivo-ryba byl průvodcem světem mrtvých a pomocníkem v nebezpečí; saivo-sob vypomáhal největším noidům, zvláště v boji s jinými noidy. Tato zvířata pocházela ze *saivo*, tj. země předků a štěstí. Šaman se pomocí extáze a transu probouzel do jiných vrstev reality a zde mohl pomáhat ve spirituálních věcech i uzdravovat. Během transu mohl opustit své tělo a volně se pohybovat časem i prostorem. Například nemoc mohla v některých případech vzniknout tím, že člověk ztratil svou duši a šaman ji mohl přivést zpět a člověka tak uzdravit. Šamani se těšili velké úctě (Marek 2000, s. 281; Solbakk 1990, s. 28).

Noidy je podle jejich sil možné rozdělit. Nejvyšší jsou *girdde noaidek* – létající noidové. Dovedou sami létat v podobě ptáků nebo na zádech ptáka *Vuoko*, měnit se v další zvěř a v *noaide buoska* – noidský vítr. Prostřední noidové se dostávají do transu pomocí svého bubínku. Po světech putuje pouze noidova duše, zatímco jeho tělo leží

bez života. Ze svých cest mohl přinášet zprávy i různé předměty. Prostřední noidové pomáhali třeba kupcům a donášeli zprávy. Nejnižší noidové věští z pohybu kovového či kostěného kroužku po bláně bubínku, léčí a objasňují zločiny a viníky trestají smrtí, nemocí, nebo je proměňují ve vlky, býky, hady apod. Těchto noidů bývalo nejvíce (Marek 2000, s. 281-282). Toto dělení pochází z 19. století od finského faráře Jacoba Fellmana podle jeho přímých zkušeností z Finska. Marek (2009, s. 142-143) však upozorňuje, že se jedná o rozdělení umělé, které navíc pochází ze závěrečné fáze sámského pohanství, kdy už se šamani oddělili od prostého lidu jako samostatná třída.

Pentikäinen (1998, s. 36-37) se zabývá otázkou, zda je šamanismus náboženství a tvrdí, že šamanismus jde za hranice západních náboženství, protože se jedná o způsob vnímání přírody i člověka a šaman jako expert zprostředkovává interakce okolní komunity. Ahlbäck (1991, s. 8) vymezuje šamanismus jako soubor přesvědčení a rituálů úzce spjatých s dávnou loveckou kulturou. Šamanismus lze tedy považovat spíše než za náboženství za součást celkového pohledu na svět. Součástí tohoto pohledu jsou i staré *jojky*² a ústní tradice.

2.2.3 Bubínky

Sámští šamani vlastnili magické bubínky, pomocí nichž se spolu s *jojkováním* a někdy i pozřením muchomůrky či jiné látky, uváděli do extáze, během níž se oddělila šamanova duše, aby se spojila s ochrannými a pomocnými duchy, kteří jej doprovázeli do spirituálního světa. Údery dřevěného kladívka, bohatě dekorovaného řezbou, uváděl šaman do pohybu také malý dřevěný kuliček či ukazatel, který se zastavil na určitém vyobrazení, prostřednictvím jehož symboliky bylo možné věštit, odhadnout, která síla bude nápomocná nebo poskytnout odpověď na otázku (Rasmussen 1995, s. 114). Svým pravidelným rytmickým zvukem bubínek pomáhal při cestě k extázi, protože umožňoval šamanovi zaměřit pozornost a koncertovat se na duchovní cestu. Produkoval tedy změněný stav vědomí a vytvářel základ pro mytická setkání (Drury 1992, s. 38-39). Z vyobrazení na bubíncích se usuzuje, že starší bubínky byly

---

² Jojk je svérázná unikátní píseň, která se vyskytuje jen u Sámů. Vyjadřuje pocity, vjemy a vztah k okolnímu světu, bývá proto hluboce osobní. V tomto druhu zpěvu není jasně vymezená hranice mezi melodií, rytmem a textem (Manker, 1963).

využívány pouze pro extázi a teprve později se přidalo věštění, což je spojováno s přechodem od lovecké k pastevecké společnosti (Ahlbäck 1991, s. 12).

Většina bubínků se následkem šíření křesťanství a snahy vymýtít staré sámské náboženství nedochovala. Celkově se dochovalo přes 80 bubínků, které zkoumal mj. Ernst Manker, který přinesl i svou interpretaci jednotlivých výjevů na bubíncích. Stejně jako v jiných sférách sámské kultury, i zde existují určité regionální rozdíly mezi bubínky.

Ve filmu *Sáivui* z roku 1991 je zachycen postup výroby magického bubínku. Bubínek musí být vyroben z vhodného dřeva, šaman se tedy vydává do borového lesa, kde hledá strom nakloněný k východu, jehož větve směřují nahoru. Strom se porazí a vybere se nejvhodnější část kmene, která je rozštípnuta. Během dřevorubeckých prací si šaman několikrát ověřuje vlastnosti dřeva. Následně jej v domácí dílně opracuje do oválného polokulovitého tvaru, přičemž uprostřed duté polokoule jsou vyhloubeny dva otvory k uchopení bubínku. Tento polotovar se 4x vaří, aby se vyvařila smůla, a následně se na něj napíná bílou stranou vlhká kůže (bez chlupů) z telete jednoroční krávy soba. Kůže se k rámu, do něž jsou vyryty malé dírky, přidělá pomocí nitě ze šlach. Nejdůležitější částí je oživení bubínku, což se dělá jeho pomalováním figurkami bohů, duchů a obrázky předmětů. Pro barvu se výrobce musí vypravit do bažin, aby našel „barvu, která nikdy nemizí“ z kůry olše, což je strom boha lovu *Leibolmai*. Kůru šaman žvýkal a slinami následně napouštěl dřevěnou hůlku, kterou maloval. Před samotnou malbou byl motiv nejprve lehce vyryt, což zaručilo vyšší trvanlivost i tak dost trvanlivé barvě. Ta je na dochovaných bubíncích stále zřetelná, nejví se však jako krvavě rudá jako původně, ale spíše jako purpurově červená, hnědo-červená či žluto-hnědá (Rasmussen 1995, s. 118-120).

Vyobrazení na magických bubíncích úzce souvisí se sámským pohledem na svět a životním stylem. Zobrazena bývají stejná zvířata jako v případech již zmiňovaných petroglyfů, tj. losi, sobi či medvědi, ale navíc jsou zde také menší zvířata, která byla pro Sámy rovněž ekonomicky důležitá – bobr, liška, hranostaj, lesní ptáci, mořští ptáci a ryby a příležitostně také predátoři jako vlk či rosomák. Dále se vyskytují zvířata, která mají magický význam (had a žába) a ochočená zvířata (kůň, kráva, koza – tato

souvisí i s křesťanstvím). Lidské postavy se na bubíncích objevují v různých situacích – s lukem a šípem, lovcí, lyžující, v loďkách, pasoucí soby v horách, u sobí ohrady atd. Sám šaman také bývá vyobrazen – obvykle se svým magickým bubínkem a obklopený sobem, ptákem a rybou – zvířaty, co ho doprovází spirituální cestou. Obrázky přírody zobrazují stromy, hory, jezera, slunce, měsíc a hvězdy. Z materiální kultury jsou vyobrazeny stany, domy, ohrady, luky, lyže, pasti na bobry, sítě na ryby, lodě atd. (Vorren 1962).

Řada historiků náboženství a starších autorů, včetně Mankera, přisuzuje vyobrazením na bubínku mytologický význam a postavy interpretuje jako božstva a duchy. Bubínek podle nich představuje jakýsi slabikář sámské mytologie. Ahlbäck (1991, s. 13, 37) však tvrdí, že bubínek nebyl reprodukcí mytologie, ale reprodukcí praktického života. Tam kde Manker vidí „majitele bubínku procházejícího se ve spirituálním světě“, lze podle něj vidět také „Sáma na saních“. Bubínkům je podle něj v sámském náboženství přikládán zbytečně velký význam. Podle Bergmana (2008, s. 18) mohl na bubíncích být vyobrazen kalendář reflektující náboženský i lovecký rok tehdejších Sámů. Objevují se i „okrajové“ teorie jako že jsou vyobrazena souhvězdí, nebo že se jedná o kognitivní mapu pro šamanův výlet mezi třemi úrovněmi univerza. Na některých bubíncích lze nalézt kromě sámské mytologie také výjevy z Křesťanství (Pannu Marii, Krista s apoštoly), ty pochází z doby těsně předtím, než byly bubínky zakázány. Většina ústních tradic Sámů vypráví pouze o tom, že někdo bubínek viděl, ale nikoli o tom, jak se využíval nebo co znamenaly vyobrazení na něm. Interpretace je tedy do značné míry závislá na samotném výzkumníkovi (Ahlbäck 1991, s. 29; Pennanen 2003, s. 163).

Dohromady jednotlivé výjevy netvoří žádný konkrétní příběh či událost, jen některé skupiny figurek měly charakter scénky, například člověk lovcí soba. Kresby jsou obvykle velice jednoduché a schematické – lidská postava je nejjednodušeji vyobrazena jako kříž, jehož dolní část je rozdvojená jako nohy, v některých případech je doplněn o hlavu či ruce. Stejně tak jsou zjednodušena i zvířata a bohové, které lze poznat především podle jejich atributů. Ve středu bubínku bylo obvykle vyobrazeno slunce; na jižním typu bubínku jako kosočtverec, ze kterého vychází paprsky, na

severním jako prstenec s paprsky i bez nich. Uprostřed slunce byl někdy sob jakožto nejoblíbenější chránělec boha slunce. Na paprscích se potom nacházely další významné postavy (Vorren 1962).

Existují teorie o vzájemné souvislosti mezi skalními rytinami a mezi vyobrazením na bubíncích, protože motivy jsou velmi podobné. Toto však nebylo prokázáno, protože podle moderních výzkumů vznikaly petroglyfy do 1. tisíciletí př. n. l., zatímco existence bubínek je spolehlivě prokázána až od roku 1 500 n. l., přestože pravděpodobně měly mnohem delší tradici (Rasmussen 1995, s. 106-120).

2.2.4 Sošky

V Laponsku se v menším množství vyskytují také různé sošky či skulptury, z hlediska zkoumání však nemají příliš velký význam. V době před příchodem křesťanství vznikaly sošky na kultovních místech (*seity*) z kamenů obvykle pomocí přírodních sil, jímž člověk pouze lehce dopomohl, aby vypadaly jako lidská či zvířecí postava. Podobné sošky vznikaly také ze dřeva – většinou z kmene či pařezy – přičemž dřevěné sošky bylo možno rytím lépe propracovat, a tudíž na nich byla patrná i hlava a ruce.

Z historie se dochovalo jen několik málo objektů. Jedním z typů sošek jsou dřevěné sošky nazývané *värro muorra* – v překladu „oběti ze dřeva“. V článku Bergmana (2008, s. 5-9) jsou popsány různé kategorie těchto dřevěných objektů, které mohou být dekorovány:

- obětní pařezy vyvrácené kořeny nahoru,
- obětní klacky,
- obětní sloupy související s konceptem *axis mundi*,
- klacky a proutky s napíchnutým masem obětovaných zvířat.

Dřevěné objekty byly umístovány na posvátných místech, obvykle na vyvýšeném místě. Popis těchto předmětů nám stejně jako v případě bubínek poskytují zejména psané zdroje ze 17. a 18. století. Objekty byly používány k uctívání a byly součástí obětních rituálů.

Mimo tyto příklady se skulptury v sámském umění prakticky nevyskytovaly; jediné v podobě hraček, panenek či figurek sobů pro děti. V posledních padesáti letech se však začínají vytvářet účelově kvůli prodeji turistům. Tyto předměty jsou zhotoveny ze dřeva, paroží nebo kostí a využívají jak motivů z dekorativní výzdoby, tak obrázkových, podobných těm, co se kdysi malovaly na bubínky.

2.3 Duodji – řemeslná výroba

Duodji je sámský výraz pokrývající všechny formy řemeslné výroby, která byla v minulosti produkována zejména pro denní užití a v současnosti spíše na prodej. *Duodji* zahrnuje nejrůznější nástroje, nářadí, nádobí, oblečení, ozdoby a prostředky pro přepravu (saně, lyže, lodě).

Řemeslná výroba byla formována pohyblivým stylem života, sezónními rytmy a šetrným využitím přírody. Jejými typickými znaky jsou jednoduchost, šetrnost a praktičnost (Lehtola 2010, s. 114). V nepříznivém klimatu a životních podmínkách byli lidé absolutně závislí na vysoce kvalitních produktech, které je nenechali v nesnázích v kritických situacích. S ohledem na kočovný styl života bylo žádoucí, aby byly předměty lehké, praktické a nebylo jich zapotřebí mnoho, proto zároveň musely uspokojovat i estetické potřeby a byly bohatě dekorovány a krásně tvarovány (Hætta 1996, s. 163). Právě kombinace vysoké estetičnosti i užitnosti dělá sámskou řemeslnou výrobu speciální.

Sámský řemeslník Petteri Laiti poukazuje na to, že v tradiční řemeslné výrobě estetičnost sloužila potřebě a udává příklad nože. Krásná rukojeť je vytvořená ze sobích parohů, dobře odolává používání a opotřebení. Zvlněná březová kůra nebo kůže se chovají jako tlumiče otřesů a eliminují tendenci nože vykluzovat ze střenky. Dekorativní pouzdro z kosti chrání ostří nože, i jeho nositele. Tvar kostěných pouzder je krásný, ale také užitečný – plynule se stáčí, nemá žádné vruby, které by se mohly zachytit do věcí, a nemůže být proříznuto při zápolení se sobem v ohradě při

značkování sobů³. Dekorativní díry odvádí od ostří vlhkost a zamezují tak jeho zreznutí (Lehtola 2010, s. 114).

Co se týče rozdělení rolí při výrobě, ženám náležely spíše práce s měkkými materiály jako je kůže, textilie, šlachy (ze kterých se vyrábí nitě) a vlákna z kořenů (ze kterých se pletou koše), mužské ruce se nejvíce hodí pro použití ostrých nástrojů na tvrdé materiály jako dřevo či kosti (Manker 1963).

2.3.1 Materiály

Pro výrobu *duodji* používali Sámové lokální materiály – dřevo, kůru, kořeny, zvířecí (zejména sobí) paroží, rohy, kosti, kůže a vlna, přičemž se vždy snažili využít specifické vlastnosti toho kterého materiálu.

Tradičně nejvyužívanější bylo dřevo, zejména bříza, borovice a smrk případně osika. Pro výrobu barviv a barvení se používala kůra smrku, břízy, olše a vrby. Pro výrobu košů se používaly kořeny smrku, břízy a vrby. Typické jsou dřevěné kalíšky (*guksi*) a mělké nádoby z deformovaných boulí na kmenech břízy určující jejich tvar. Někdy bývají vykládány sobím parožím nebo vyřezávány. Nádoby *náhppi*, které byly určeny zejména pro dojení sobů byly svým tvarem přizpůsobeny tomu, aby je sob nepřevrhl. Řezba a malované dekorace na dřevěných truhlách mají obvykle původ v novějších evropských dekoračních stylech (Lehtola 2010, s. 114; Pennanen 2003, s. 173).

Cín je jediný kov, se kterým Sámové pracovali po dlouhá století. Dekorace cínovým vláknem byla a stále je nejběžnější v jižní části Laponska. Sámové mají vlastní speciální metodu pro přípravu tohoto vlákna. Nejprve rozdělí napůl větve břízy nebo olše a odstraní její vnitřní jádro. Dvě poloviny větve potom spojí dohromady, aby vytvořily tubu, do které se naleje mix roztaveného cínu a olova, který zatuhne do tenké tyčky, a ta je následně protahována různě velkými dírkami v sobím paroží. Jak se tyčinka protahuje stále menšími dírkami, postupně se ztenčuje, až se z ní stane vlákno. Cínové vlákno se využívá pro vyšívaní geometrických vzorů, na stuhy, vysoké límce

---

³ Každá rodina má specifickou značku, kterou vyřezává do uší sobů kvůli jejich rozpoznávání.

tradičního oblečení, na výšivky, sámské čepice, pásky, postroje, tašky a peněženky (Pennanen 2003, s. 177-178).

Další nejdůležitější materiály pochází ze soba – kůže, parohy a kosti. Během tisíce let se Sámové naučili používat takřka všechny části soba, a to jak pro *duodji*, tak na jídlo, osvětlení atd. Některé materiály byly přijaty později v důsledku kontaktu s okolním světem a dnes jsou již považovány za tradiční – např. popelín, hedvábí a stříbro. Stříbro bylo speciálně vyhledáváno pro zdobení pásků a broží a pro pohárky na pití, náhrdelníky a prsteny. Odkazovalo na sociální status a také se věřilo, že má magickou moc.

Externí vlivy – finské, skandinávské a evropské – přinesly i další inovace v sámském řemeslním umění, které se projevily ve formě i dekoraci, a to zejména ve 14. až 17. století. Příkladem může být třeba lžice, která byla tradičně vyráběna ze sobího paroží, ale v 16. století si bohatší Sámové na norském trhu začali pořizovat lžice stříbrné, aby tak zdůraznili svůj status. Později toto začali kopírovat i chudší lidé, kteří ze lžic ze sobích parohů převzali jejich dekorace a přenesli je na stříbrné lžice (Lehtola, s. 114; Pennanen, s. 166).

2.3.1 Dekorace

Sámské dekorativní umění je velice jemné a elegantní. Využívá se především pro výzdobu všech druhů předmětů ze dřeva, jako jsou nádoby, konce holí pasáků, krabičky a pouzdra; dále předmětů z paroží či kostí například lžice, rukojeť nože, a také v rámci výroby pletených košů, výšivek a nášivek na oděv. Složitější vzory jsou tvořeny kombinací základních a jednoduchých prvků (vlnovka, vrypy a zářezy), jejich rozmístěním potom vznikají kříže, hvězdy, trojúhelníky, obdélníky, kosočtverce atd. Motiv trojúhelníku zřejmě odráží tvar přístřeší, křížové tvary a kosočtverce odkazují na slunce a hvězdy (podobně jako na magických bubincích) a cik-cak motivy jsou inspirovány hady či klikatou cestou. Vzory bývají geometrické a abstraktní; lidské postavy, zvířata či rostliny se objevují spíše výjimečně především v jižní části Laponska. Přesto dekorace působí velice živě. V různých částech Laponska lze narazit na drobné obměny v motivech, někde převažuje vlnovka, jinde trojúhelníky; obecně

lze říci, že dekorace na jihu je pod vlivem vikingského a irského umění bohatší a pokrývá celý povrch, oproti tomu severní dekorace je více strohá a používá se jen na některé plochy. Tradiční motivy, které vznikly v dávné historii, přetrvávají dodnes (Manker 1963; Solbakk 1990, s. 32).

2.3.2 Oblečení

Tradiční oblečení bylo přizpůsobeno klimatickým podmínkám v arktické oblasti, muselo tedy být teplé. Zimní oblečení sestávalo ze dvou kožešinových kabátů – vnitřní měl kožešinu otočenou na tělo člověka a vnější ven – přičemž venku lidé nosili oba dva (Solbakk 1990, s. 33). Národní kostýmy, které z tohoto tradičního oblečení vychází, začaly vznikat na konci středověku, kdy se začal používat textil, zejména vlna. Jeho podoby se liší v závislosti na regionu a konkrétní komunitě, například východní oděv je ovlivněn ruskými lidovými kostýmy. Odlišnosti jsou patrné na barvě a způsobu dekorace oděvu a velké rozdíly najdeme také u tvarů a barev čepců (Lehtola 2010, s. 115; Solbakk 1990, s. 34). Vzhledem k tomu, že z kostýmu bylo patrné, do jaké komunity daný člověk patří, posiloval pocit sounáležitosti (Pennanen 2003, s. 167). Od druhé poloviny 20. století, kdy se rozšířil evropský styl oblékání, je tradiční oděv využíván méně často, obvykle pro slavnostní příležitosti, stále je však symbolem sámské identity.

2.3.3 Duodji ve 20. a 21. století

V minulosti bylo *duodji* vyráběno pro denní potřebu Sámů, v souvislosti s usazováním Sámů, modernizací a dalšími změnami v životním stylu však postupně začalo ztrácet svou reálnou funkci a začalo se vyrábět za účelem prodeje turistům nebo vývozu (viz. Kapitola 3.5). Takto vyráběné předměty kromě ztráty funkce byly navíc často vyráběny z nevhodných materiálů a sériovou výrobou, takže se začala vytrácet tradiční znalost jejich výroby.

V 80. letech si však Sámové se znovu uvědomováním vlastní identity uvědomili také význam tradiční řemeslné výroby. Tvorba *duodji* se začala vyučovat na veřejných kurzech (např. kurzy *Nordic Sami Institute*) i ve školách (např. *Alta College of Education*) a dnes je možné získat magisterský titul v tomto oboru. Podle národních

kurikul by se o *duodji* měli učit také žáci na školách v sámských oblastech. Existuje také fond, který podporuje jedince či malé firmy vyrábějící *duodji*. Prostřednictvím dotací jim pomáhá najmout si externí odborníky, prostory a vybavení. Produkce a prodej *duodji* jsou stále více organizovány. Vznikají sámské organizace pro *duodji*, které mají za cíl chránit, propagovat a rozvíjet sámské umění a řemeslo, aby vznikaly produkty nejvyšší kvality. V roce 1982 *Nordic Sámi Council* odsouhlasil ochrannou známku *Sámi duodji*, kterou mohou udělovat jednotlivé organizace pro sámské *duodji* (*Sámiid Duodji* v Norsku, *Same Átnam* ve Švédsku, *Sápmelaš Dodjárat* ve Finsku). Nálepka garantuje, že zboží je originální sámský produkt vytvořený sámskými umělci a je autentický co se týče materiálů, formy a výrobní techniky (ve většině případů se musí jednat o ruční výrobu). Vznikají také vzorové kolekce *duodji* a organizují se výstavy. Mnoho dnešních výrobců *duodji* je členy Asociace sámských umělců (*Sámi Daiddačehpiid Searvi*) (Hætta 1996, s. 164-166; Pennanen 2003, s. 166).

2.4 Christianizace, asimilace a kolonizace

Od 16. století začaly jednotlivé národní státy postupně usilovat o to, aby se severní části staly jejich trvalou součástí. Dělo se to prostřednictvím křesťanských misí, sociální kontroly a kolonizace území. Neustále se totiž zvyšoval počet lidí, kteří se stěhovali na sever na území Laponska.

2.4.1 Christianizace

Christianizace započala v oblasti Laponska ve 13. st. (v ruském Laponsku až v 15. st), kdy byly postaveny první kostely a někteří Sámové byli již v této době pokřtěni. Křesťanství však záhy upadlo, protože bylo namířeno spíše norským, finským a švédským osadníkům, kteří se do této oblasti stěhovali. Některé jeho prvky se však vloudily do starého sámského náboženství a zůstaly v něm. V 16. a 17. století se znovu zvedl zájem o severní oblasti a možnosti jejich využití a osídlení a znovu začalo i obrácení pohanů na víru. V roce 1714 dánský král Frederik IV. ustavil misionářské kolegium se zodpovědností šířit víru do Indie, mezi Sámy a mezi grónské Inuity. V Norsku, které pod Dánskou monarchii spadalo, byl postup proti pohanům a pověrám velmi tvrdý a byl zde trest smrti za usvědčení z čarodějnictví. Obdobná situace byla

od 17. století i ve Švédské monarchii (pod kterou spadalo i Finsko) (Marek 2009, s. 10-11; Solbakk 1990, s. 42). Šamani byli pronásledováni a upalováni, protože byli považováni za ztělesnění sámského pohanství. S tím souviselo i ničení bubínků jakožto nástrojů ďábla. Kromě bubínků byly zakázány také obrázky, jež se na nich vyskytovaly (Vorrren, Manker, 1962).

Na východě, zejména v Rusku a částečně i ve Finsku byla pravoslavná církev, která byla tolerantnější. Bubínky sice byly rovněž zakázány, ale nevznikala taková averze vůči piktogramům na nich, proto se například na poloostrově Kola v Rusku objevují dodnes vyryté figurky jelenů na stěnách kůlen. Přírodní bohové získali jména odvozená od biblických svatých, ale Sámové si je mohli ponechat, a díky tomu i dnes zahrnuje řada zvyků aspekty tradičního sámského pohledu na svět (Vorrren 1962).

Šířením křesťanství byli pověřeni misionáři, kteří cestovali jako učitelé a šířili víru. Nejvýznamnější postavou mezi nimi byl *Lars Levi Laestadius*, jehož matka byla Sámka a vyrostl tedy částečně v sámské kultuře a postupně se naučil čtyři sámské jazyky. Než konvertoval, dělal výzkum o sámské mytologii, tudíž chápal náboženské smýšlení Sámů, což spolu s jazykovou znalostí využil pro šíření svého puritánského učení (Lehtola 2010, 38-39).

Nedávné výzkumy ukazují, že přestože byla stará víra zničena a Sámové byli nuceni přijmout křesťanství, mnoho elementů z tradičního pohledu na svět se zachovalo alespoň v určité formě. Například v Inari se nadále obětovalo, byť se oběti nenosily k *seitám* jako dříve, ale do kostela Peälbájärvi. Duchové, přírodní bohové atd. se stali součástí pohádek a mýtů, které přežily dodnes (Lehtola 2010, s. 28; Pennanen 2003, s. 164).

2.4.2 Asimilace

Kulturní kontakt mezi Sámy a ostatními obyvateli severských států existoval vždy. Ze středověku však neexistuje důkaz o tom, že by majoritní společnost vyžadovala po Sámech, aby se vzdali svého způsobu života, svých zvyků, víry a jazyka. V posledních 250 letech však jejich orgány podnikly řadu kroků pro asimilaci Sámů. Cílem bylo zbavit Sámy jejich jazyka, kulturních hodnot a předat jim svou vlastní kulturu (Solbakk 1990, s. 40). Rozdíly mezi sámskou kulturou a majoritní kulturou byly tak velké, že se jejich představitelé nedokázali vzájemně pochopit. Sámové byli vnímáni jako děti přírody, které nevědí, co je pro ně nejlepší a proto byli zbavováni svého jazyka a nuceni odmítat vlastní kulturu. Sámská kultura sice nezanikla, ale byla oslabena v řadě aspektů a některé její prvky zcela zmizely. Zároveň měla asimilace vliv na sámskou identitu a nenávist vůči sobě samým (Solbakk 1990, s. 41).

V polovině 19. století začala tvrdá asimilační politika ze strany Norska, která byla založená na sociálním darwinismu a nadřazenosti majoritní kultury nad kulturou Sámů. Reflektovala základní hodnoty a postoje majoritní společnosti a Sámové měli být asimilováni jako ostatní občané a stát se „správnými lidmi“, protože se svým kmenovým statusem byli považováni za lidi bez práv na vlastní jazyk a kulturu. Asimilační politika byla podporována zákony, vlastnictví některého majetku (např. půdy) bylo podmiňováno znalostí norštiny. V roce 1848 začalo v Norsku také systematické potlačování sámského jazyka. Norská vláda přišla s požadavkem na výuku v norštině i pro sámské žáky, nicméně povinná školní docházka ve vymýcení sámského jazyka tehdy nebyla příliš úspěšná. Hlavním problémem byla vysoká absence žáků v důsledku daleké vzdálenosti mezi jejich domovy a školou. Toto se vláda pokusila vyřešit na počátku 20. století pomocí internátních škol, což asimilaci zefektivnilo, protože žáci byli vystaveni norštině i ve svém volném čase (Lehtola 2010, s. 44; Solbakk 1990, s. 43-44). Ve švédsku byli Sámové spíše segregováni a izolováni a ani ve Finsku Rusku nebyl postup tak tvrdý.

2.4.3 Kolonizace

Od 16. století docházelo k tomu, že se zvyšoval počet lidí z národních států, kteří se stěhovali na sever do Laponska, což se stalo hrozbou pro rovnováhu v přírodě i tradiční způsob života Sámů. Kvůli kolonizaci a obchodu se začal snižovat počet sobů a jiných divokých zvířat a Sámové nemohli nadále přežívat jen jako lovci a sběrači. Vyvinulo se tedy pastevectví sobů, které se stalo hlavním způsobem obživy. Někteří kombinovali lov a rybaření s vlastnictvím několika málo domestikovaných zvířat. Byla to adaptace tradičního způsobu života Sámů na evropský způsob života (Solbakk 1990, s. 20).

Od poloviny 18. století do poloviny 19. století postupně začaly vznikat národní hranice mezi čtyřmi státy, na kterých Laponsko leží. Sámové si museli vybrat, do kterého státu budou patřit a kterými pravidly se tak budou muset řídit a hranice nebylo možné překračovat, což byl problém pro sobí nomády, kteří o svá stáda často přicházeli, nebo si je museli znovu vybudovat a upravit způsob migrací, ale problém byl i s přístupem k mořskému rybaření pro finské Sámy atd. V důsledku toho byly některé *siidy* rozděleny a některé zanikly (Lehtola, s. 36-37).

2.4.4 Umění na počátku 20. století

Na přelomu 19. a 20. století začaly vznikat první sámské organizace a také vycházet první noviny a publikace, ve kterých se objevovala témata jako problematická pozice Sámů v národních státech a byl vyzdvihován význam sámštiny jako jazyka utvářejícího určitý pohled na svět (Hætta 1996, s. 166). Nejznámější klasičtí umělci jsou Johan Turi (1854-1936), Nils Nilsson Skum (1872-1951) a John Savio (1902-1938).

Johan Turi a Nils Nilsson Skum se proslavili svými knihami. Jejich práce měla zejména dokumentární charakter, snažili se v nich zachytit historii, mytologii, tradice a svůj vlastní životní příběh pro další generace, a to jak skrze text, tak skrze ilustrace (Pennanen 2003, s. 183). *Johan Turi* byl ze sámské rodiny, která se zabývala pastevectvím sobů, o své soby však během kolonizace Laponska přišla. Turi viděl svou misi v tom, že bude informovat a bude uchovávat informace. Podle něj pramenil

konflikt mezi kolonizátory a Sámy z toho, že kolonizátoři nechápali způsob jejich života. Turi napsal knihu *Vzpomínky Sáma* (fin. *Muittalus samid birra*), která vyšla v roce 1910. Jeho styl psaní je literární i dokumentární. Popisuje sámskou kulturu zevnitř, včetně ústních tradic, kulturního dědictví a pověstí. Jeho knihy byly přeloženy do různých jazyků a stal se uznávaným autorem (Lehtola 2010, s. 117).

Nils Nilsson Skum se proslavil svou knihou *Sámská siida* (Same sita-Sameby) z roku 1938 i mezinárodními výstavami ve 30. letech jeho mezinárodní výstavy. Na jeho obrazech bývá nejčastěji vyobrazena zimní pustá krajina a sobí stáda (Lehtola 2010, s. 116-117).

Třetím klasickým umělcem byl *John Savio*, který na rozdíl od Turiho a Skuma studoval umění. Ve 20. letech 20. století navštěvoval školu umění a řemesla v Oslu a následovala řada výstav v Norsku a v roce 1936 také v Paříži. Ještě před svou předčasnou smrtí ve 36 letech se proslavil svými dřevěnými rytinami, které jsou dodnes populární pro ilustraci sámských knih a jsou vystaveny v národní galerii v Oslu (Solbakk 1990, s. 61).

2.5 Poválečné období a 80. léta

Během obou světových válek byli Sámové nuceni bojovat na straně svých národních států. Boje zničily mnohým z nich obydlí a materiální vlastnictví. Vzhledem k tomu, že na obnově domovů a infrastruktury se podílely jednotlivé státy, promítlo se to do podoby nové výstavby. Sámové byli tlačeni k modernějšímu způsobu života a začalo ustupovat zemědělství jako způsob obživy. Došlo také k proměnám v chovu sobů, a to zejména v souvislosti s technologickým pokrokem a motorizací a zároveň se zvyšující se poptávkou po sobím masu (Gaski 1997, s. 29-33; Solbakk 1990, s. 46-48).

Přechod Sámů do moderní společnosti zlepšil jejich životní podmínky a životní standard, ale způsobil krizi tradičních hodnot. Technologický pokrok změnil způsob živobytí i návyků. Sámové začali navštěvovat stejné školy jako příslušníci národních států a studovat v jejich jazyce. Kvůli vzdálenostem často bydleli na internátních

školách, což vedlo k vytržení z vlastních kulturních tradic a přírodního prostředí a někdy dokonce k odmítání vlastní identity (Lehtola 2010, s. 57).

V poválečné době se na nadnárodní úrovni diskutovaly mezinárodní práva včetně práv menšin a původních obyvatel, což přimělo národní státy začít ustupovat od asimilačních politik a změnit postoj k Sámům (Lehtola 2010, s. 52-53). V 60. letech začali zejména mladí Sámové bojovat za svou identitu, a to především prostřednictvím médií a aktivity různých asociací, které měly za cíl posílit sociální, kulturní i ekonomickou pozici Sámů.

Důležitým milníkem v sámské historii byla první sámská konference v roce 1953 ve Švédském Johkamohkki, kterou zorganizovaly dohromady různé sámské asociace. Israel Ruong, lingvista a profesor sámské kultury, popsal situaci takto: „Sámové jsou malá minorita s odlišnou kulturou, která má kořeny hluboko v přírodě i historii Severu. Moderní rozvoj, zejména expanze technologií do Laponska, přivedla toto etnikum do složité situace. Aby Sámové zachovali specifika své kultury, musí být při adaptaci vysoce aktivní. To znamená, že nesmí nekriticky přijímat moderní kulturu a odsouvat nenahraditelné hodnoty své kultury, ale že naváží na své kulturní tradice v nových podmínkách.“ Na konferenci byla vyzdvižována zejména práva Sámů v souvislosti s přírodními zdroji a jejich jazykem. Nejdůležitějším výsledkem bylo založení Sámské rady (*Sámiraddi*) v roce 1956 (Lehtola 2010, s. 60). Celkově lze zaznamenat změnu přístupu od pasivního k aktivnímu.

Na konci 70. let došlo ke konfliktu mezi norskou vládou a Sámy, který je znám jako *konflikt na řece Alta*. Norská vláda se od roku 1968 chystala postavit elektrárnu na řece Alta v oblasti, která je pro Sámy posvátná. Do konfliktu byli zapojeni Sámové, ale také některé ekologické organizace, které usilovaly o ochranu zdejších vzácných rostlinných i živočišných druhů a odborníci, kteří měli posoudit práva Sámů. Konflikt vyvrcholil bouřlivými demonstracemi v roce 1981, při kterých bylo zraněno a zatčeno mnoho lidí. Od původních plánů stavby se nakonec ustoupilo, co však bylo možná ještě podstatnější, došlo ke zvýšení pozornosti vůči právům Sámů (Gaski 1997, s. 45-49; Solbakk 1990, s. 70-71). Konflikt otevřel oči také mnoha Sámům, zejména mladým a pomohl jim uvědomit si sounáležitost s ostatními.

V návaznosti na toto sámské národní obrození začaly vznikat také sámské parlamenty ve Finsku, Švédsku a Norsku. Sámský parlament ve Finsku byl založen roku 1973. Jeho cílem je dohlížet na práva Sámů a pracovat na rozvoji a řešení jejich ekonomických, sociálních, kulturních a environmentálních témat. Dvacet členů parlamentu je voleno na čtyři roky. Nemají stálé místo pro setkávání, ale obvykle se potkávají v Inari. Jedním z nejdůležitějších kroků, které podnikli, bylo vydání *Sámi Language Act*, který dává sámským dětem právo na vzdělání v jejich vlastním jazyce. Norský parlament vznikl v roce 1989 a následující rok přijal rovněž jazykový zákon, který upravuje právo na vzdělávání v sámštině a právo hovořit sámsky při styku s úřady v určitých oblastech. Švédský parlament vznikl v roce 1993. Sámština ve Švédsku nemá statut oficiálního jazyka. Na otevření parlamentů se podíleli čelní představitelé daných států a všechny sámské parlamenty mají čím dál větší mandáty a sílu (Solbakk 1990, s. 67-68).

V 80. letech vznikla také sámská hymna a sámská vlajka. Čtyřbarevná sámská vlajka je národním symbolem. *Nordic Sámi Council* vypsal soutěž na sámskou vlajku v 80. letech a vítězný design byl navržen sámskou umělkyní Astrid Båhl z norského Skibotnu. Vlajka byla prohlášena za oficiální na *XIII Sámi Conference* v roce 1986. Motiv vlajky má své kořeny v básni *Páiven párneh* (překl. synové slunce) od Anderse Fjellnera (1759-1876) a dále v sámském šamanském bubínku a v uctívání přírody. Fjellner ve své básni popisuje Sámy jako syny a dcery slunce. Vlajka obsahuje kruh rozdělený na dvě části – červená část symbolizuje Slunce a modrá Měsíc. Slunce je také centrálním prvkem šamanských bubínků. Kromě oficiálně stanovených příležitostí v souvislosti s významnými daty sámské minulosti (vznik různých institucí, důležité události apod.) bývá sámská vlajka používána také neoficiálně například při oslavách (Pennanen 2003, s. 21).

V 80. letech vznikaly další instituce, přičemž řada z nich je společná pro Sámy všech národních států. Tyto instituce, jako například *Nordic Sámi Institute* hrají významnou roli v procesu vytváření sámské identity a přechodu od tradiční k moderní společnosti.

2.6 Dnešní sámská společnost

V posledních desetiletích prošla sámská kultura velkými změnami v důsledku vnějších vlivů i některých dalších událostí popsaných výše. Sámové v 70. letech začali bojovat o své kulturní dědictví a dodnes se snaží vybudovat most mezi tradicemi a moderním světem, mezi starým životním stylem a moderními technologiemi. Národní státy definitivně upustily od asimilačních politik a přijaly nejrůznější zákony, které pro Sámy znamenají pozitivní změnu. Přesto jsou zde nadále otevřená témata jako například roztržičnost sámské kultury do čtyř zemí, nutnost posilovat sámštinu, otázka vlastnictví půdy, chovu sobů, potřeba vyvracet přetrvávající předsudky, informovat o sámské kultuře atd. Podle Solbakka (1990, s. 52) jsou diskriminační postoje zakořeněné i v běžné řeči, kdy se například používá fráze „First man, then Finn“ (překl. „Nejdřív muž, potom Sám“, přičemž Finn je hanlivé označení pro Sámy). Mulk (2009) se ve své článku zabývá repatriací sámského dědictví a tvrdí, že ze strany Norska a Finska je v této oblasti dostatečná iniciativa, ale problém vidí v podpoře ze strany Švédska, které o Sámské kulturní dědictví z jeho pohledu jeví nedostatečný zájem.

To, čeho Sámové dosáhli v posledních letech, je však obdivuhodné, a je to předmětem zájmu ve vědeckých kruzích i mezi představiteli jiných menšinových a původních populací (Hingarová 2009, s. 11). V době mého pobytu ve finském Rovaniemi si například konala konference *Ainu-Sami Seminar* (dne 22. 11. 2011), která se zabývala právy původních obyvatel, a případ Sámů zde byl dáván za vzor. Jako hlavní nedorozšířené téma Sámů z tohoto semináře vyplývalo právo na vlastnictví půdy.

Svensson (1997, s. 9-14) popisuje důležitost půdy pro ekonomický i hodnotový systém Sámů. Půda jim slouží jednak k obživě, protože je pastvou pro soby, ale zároveň je v krajině řada posvátných míst, jako jsou hory a jezera. Krajina je reflektována v jazyce, folkloru, mytologii i ekonomice Sámů. „Budoucnost Sámů jako lidí a sámského způsobu života a kultury je neoddelitelná od otázky na práva na půdu a vodu v oblasti, kde Sámové žijí“ (Jahreskog 1982, s. 11).

Podle Lehtoly (2010, s. 87) tvoří sámskou identitu to, čím se Sámové odlišují od druhých. Není to jen jazyk, způsob živobytí nebo domov v Laponsku. Jde také o sdílenou kulturu, souznění, původ, znalost společné historie, tradic atd., které mají hluboký emocionální dopad. Jazyk a historie jsou příkladem objektivní definice sámské identity. Subjektivní definice je určena identifikací se skupinou a tím, že si Sámové sami mohou určit, kdo k nim patří a kdo ne.

Co se týče postoje k vlastní identitě, mezi Sámy lze nalézt:

- Osoby odmítající svůj původ, které se více méně asimilovaly do majoritní společnosti. Některým vadí stigma dané jejich původem, a někteří jsou dokonce proti-sámsky zaměřeni.
- Osoby, které bojují proti integraci sámské kultury do majoritní kultury a jejich cílem je zachovat sámskou kulturu a získat pro Sámy stejný status, jako mají ostatní obyvatelé národních států. Požadují sociální a kulturní rovnost. Některí z nich využívají nejmodernějších technologií, jiní se drží starých sámských tradic.
- Osoby, které jsou nevyhraněné vůči svému původu. Některí z nich jsou vůči sámským tématům lhostejní a ani se nevnímají jako Sámové, jiní se přizpůsobují s deklarací svého původu různým situacím (Helander 1996, s. 38-39; Solbakk 1990, s. 49-51).

V 80. a 90. letech bylo potřeba v souvislosti se vznikem sámských parlamentů a voleb do nich vymezit kritéria pro to, kdo může být zařazen mezi platné voliče, neboli kdo patří mezi Sámy. Například ve Finsku podle zákona č. 974/1995 (*Act on the Sámi Parliament*) §3 může do sámského parlamentu volit člověk, který sám sebe považuje za Sáma a zároveň má on, nebo alespoň jeden jeho rodič nebo prarodič jako mateřský jazyk sámštinu, nebo má alespoň jednoho rodiče, který byl přijat do volebních seznamů do sámského parlamentu. Podobná pravidla platí i pro volby do švédského a norského parlamentu. V Rusku je za Sáma považován každý, kdo se za něj sám považuje.

Otázkou identity u mladých Sámů se zabývala například Slovenka Katarína Kukurová. Z jejího příspěvku vyplývá, že se mladí Sámové s faktem, že jsou

příslušníkem etnické skupiny, která se odlišuje od majoritní společnosti, vyrovnávají v závislosti na prostředí, ve kterém žijí. Kukurová zkoumala tři oblasti obývané tradičně Sámy, přičemž v Kautokeinu sledovala pozitivní vývoj pro sámský jazyk i kulturu, což může být spjato i s tím, že mladí lidé zde mohou zůstat studovat na vysoké škole v sámštině a vyučuje se zde i tradiční vaření a *duodji* a tradice se v této oblasti do větší míry udržovaly po celou dobu. Oproti tomu v Kálfjordu ještě před několika desetiletími zcela převládla Norština, byť je ze dvou třetin obydlen Sámy. Je zde mnoho iniciativ, které mají za cíl přiblížit mládeži sámský jazyk a kulturu, ale problém je, že dlouho byli vytrženi ze své kultury, nevyrostli v ní a nevědí, co to znamená být Sámem. Třetím zkoumaným městem je Tromsø, ve kterém studuje mnoho sámských studentů na vysoké škole. Ukazuje trend, že mladí Sámové mají tendenci stahovat se do větších měst. I přesto zde však udržují znalost jazyka, praktikují ho tam, kde je možné, a snaží se vykonávat aktivity, co jim jejich sámský původ připomínají (Hingarová 2009, s. 401-409).

2.7 Současné sámské umění

Moderní sámské výtvarné umění reflektuje jak tradice, tak i současné národní a mezinárodní trendy. Z tradičních motivů se objevuje třeba lov a rybaření, chov sobů a symboly předkřesťanského náboženství i motivy ze starých tradic a legend. Jsou však používány novým způsobem a v jiném kontextu. Kromě tradičních témat odráží současné sámské umění zejména témata jako lidská práva, identita, komunita, politika, environmentální zodpovědnost a rovnost. Moderní umění zahrnuje širokou škálu stylů a forem, kombinuje tradiční a moderní, experimentuje s materiály a umělci se vyjadřují skrze malbu, sochy, objekty, instalace, koláže, film, fotografie, sklo i řemeslné výroby s vlastním stylem.

Velký rozvoj sámského výtvarného umění je spjat s dobou od 70. let, kdy čím dál více Sámů navštěvovalo umělecké školy, aby pomohli se zachováním sámské kultury. V roce 1979 vznikl Svaz sámských umělců (*Sámi Dáiddačehpiid Searvi; SDS*), který sdružuje sámské umělce a má za úkol propagovat výstavy, pomáhat navazovat kontakty mezi jednotlivými uměleckými komunitami atd. Pozitivní vliv na sámské umění mají i narůstající mezinárodní kontakty s dalšími umělci. Díky tomu neustále

roste počet realizovaných výstav a sámské umění se stává viditelnějším (Hætta 1996, s. 167). Svaz sámských umělců se podílel například na významném projektu *Arts from the Arctic*, který v roce 1980 vystavoval práce domorodých umělců z celého polárního regionu. Dnešní skupina sámských umělců zahrnuje sochaře, řemeslníky, malíře krajin, grafické umělce, abstraktní umělce i fotografy pocházející z celého Laponska, ale žijící například i v Berlíně (Lehtola 2010, s. 119).

„Sámští umělci se odlišují od umělců v majoritních společnostech tím, že nemohou jen sedět ve svých ateliérech a tvořit. Musí se podílet na mnoha aktivitách. Sámská kultura je ve fázi, kdy každý musí přispívat k rozvoji sámských zájmů, organizací a kultury. Umělci musí být angažováni, aby rozvíjeli a prosazovali sámskou kulturu...“, řekla na konci 80. let *Synnøve Persen*, sámská básnířka, malířka a předsedkyně Svazu sámských umělců. Sámští umělci mají skrze své aktivity velký vliv na kulturní politiky. Skrze umění formují novou sámskou identitu, sebepojetí sámských lidí v současném období přechodu a účastní se veřejného dění (organizují komunitní aktivity, pracují v asociacích, píší polemiky, organizují demonstrace atd.). Mnoho umělců se rekrutovalo z řad aktivistů účastnících se demonstrací při konfliktu na řece Alta (Lehtola 2010, s. 95).

Podle Haralda Gaskiho je v posledních desetiletích v novém sámském umění fenoménem multimediální přístup, který se promítá do uměleckého vyjádření mnoha umělců, kteří se takto snaží přiblížit tradiční i moderní umění novému publiku a má za následek, že se stírají hranice mezi literaturou, hudbou a výtvarným uměním. Řada vynikajících sámských umělců se snaží kombinovat několik prostředků vyjadřování. To lze ovšem také interpretovat jako jistý odpor proti tendenci specializace v jednom odvětví, jež je typická pro západní umění, v protikladu k holistickému přístupu, který nalézáme v umění původních národů“ (Hingarová 2009, s. 175-176).

Příkladem tohoto přístupu je *Nils-Aslak Valkeapää*, který byl básníkem, výtvarníkem, hudebníkem i interpretem, jež jednotlivé druhy umění neprezentoval v jejich primárním způsobu vyjádření. Například kniha byla podle něj moderním produktem *duodji* a měla vypadat hezky, být příjemná na dotek a dobře napsaná. Valkeapää „nabízí ve svých knihách skrze slova a grafické uspořádání textu několik

dimenzí významů, zároveň v nich ale zanechává zvláštní poselství, vrací se ke svým dřívějším tématům a rozpracovává je v jednotlivých knihách podle žánru, formy i obsahu, které se tak přelévají z jedné knihy do druhé.“ Podobně pracuje i *Synnøve Persen*, jejíž akvarelové kresby jsou ilustracemi jejích básní, které ale paralelně vypráví vlastní příběh a celistvost vzniká až při propojení poezie a obrazů (Hingarová 2009, s. 176).

Interdisciplinární přístup z hlediska technik používá například *Gjert Rognli*. Používá fotografii, video i počítačové manipulace. Jeho práce kombinují technické řešení, ruční práci a estetiku. Pro výpravu svých příběhů používá surrealistické i expresionistické výrazy. Jeho fotografie a filmy mohou být interpretovány jako historické fragmenty ze ztracených dob, které jsou ale zároveň součástí našeho času a obrací se na nás, protože pokud dané dílo chápeme, získáme lepší porozumění nás samých jako historických a emocionálních bytostí. Jinými slovy se budeme v interpretačním procesu pohybovat skrze svět obrázků zpátky k sobě. Prostřednictvím různých symbolů se často odkazuje na sámskou kulturu (Sámi dáidda - dálá kulturárbi? = Sámi art - a contemporary heritage? 2008, s. 6).

Na dědictví tří klasických umělců Turiho, Skuma a Saiva navázali dva významní zakladatelé současného sámského umění - Lars Pirak a Iver Jåks, oba narození v roce 1932. Oba dva jsou čestní členové Svazu sámských umělců a realizovali celou řadu výstav v severských zemích i po světě. *Iver Jåks* se původně měl stát pastevcem sobů, ale po nehodě na saních tažených soby strávil mnoho let v nemocnici. Následně navštěvoval uměleckou školu a stal se učitelem umění a v 60. letech také aktivním umělcem. Veřejnost šokoval svou sérií *Homo Sapiens*, která prezentovala kombinaci politických a sexuálních témat. Jeho sochy spojují dávnou mytologii s abstrakcí. Největší je sedm metrů vysoký monument *Veahčir* (v překladu kladívko k sámskému bubínku) v Kárášjohka (Lehtola, s. 117). Spolu s dalšími umělci (např. S. Persen) zformoval v roce 1978 skupinu *Dáiddárjoavku* (Sámi Art Group, někdy také Máze Group), která se podílela na přípravě mnoha výstav a v roce 1979 za podpory této skupiny a Nilse-Aslak Valkeapää vznikl Svaz sámských umělců a později v roce 1986 také *Dáiddaguovddáš* (Sámi Art Centre) v Kárášjohka (Lehtola, s. 119).

Různá traumata jsou častým iniciátorem k umělecké produkci. Příkladem je právě Jáks, ale také třeba *Hans Ragnar Mathisen*. Mathisen, stejně jako Jáks strávil roky svého dětství v nemocnici v Tromsø, a to s tuberkulózou, která řádila v oblasti, kde vyrůstal. Umělci reflektují také traumata z dětství při studiích na internátních školách nebo z konfliktu na řece Alta – např. Merja Aletta Ranttila (Lehtola 2010, s. 95).

Umělci se také vypořádávají s konfliktem mezi sámským kulturním dědictvím a evropskými vlivy „Jsem z malé sámské vesnice, ale získala jsem západní umělecké vzdělání, což se snažím spojovat dohromady, aniž bych se tím zraňovala“ říká Synnøve Persen. Tradiční sámské symboly lze zřetelně vidět například v pracích Nilse-Aslak Valkeapää a Hanse Ragnar Mathisena, avšak s využitím nových forem (Lehtola, s. 119).

Nové cesty volí i umělci, kteří se zabývají výrobou *duodji* či textilu nebo soch. Například *Seija Ranttila* se inspiroje v tradičních sámských vzorech a barvách, které kombinuje se vzory z finského umění 60. let. Její práce bývá označována jako moderní etnické textilní umění. Sochařka *Ingunn Utsi* se zabývá tématy spojenými s jejím dětstvím ve škole v norském prostředí. Utsi používá tradiční materiály jako dřevo a kámen, ale také moderní plexisklo, které jí evokuje rozbitou okenní tabuli jejího dětského domova, skrze kterou vnímala svět (Lehtola, s. 121).

Sámská fotografie se začala rozvíjet na konci 70. let díky práci Niilla A. Sombyho a Harryho Johansena, kteří na fotografiích zaznamenávali měnící se sámský život. Somby aktivně participoval na Áltá konfliktu, kde fotil provokativní fotografie zveřejňované v sámských novinách *Sámi Áigi*, které formovaly povědomí Sámů o tomto konfliktu. Sámskou fotografii dále formovali umělci jako Ivan Murberg, Bente Gaiving a z mladších také Lena Stenberg a Marja Helander (viz. níže), které se zabývají zejména identitou (Lehtola, s. 121).

V rámci umělecké komunity se realizují i nejrůznější umělecké projekty. Jedním z nich byl i projekt *Ultima Thule*, jehož cílem bylo obnovit vztah mezi prostředím a uměním. Projekt započal roku 1998 a po dobu jeho trvání bylo realizováno několik výstav a navázána spolupráce mezi nejrůznějšími institucemi. Výsledky zaznamenává

publikace *Ultima Thule*, kterou editovali Timo Jokela a Elina Kuuri z University of Lapland ve finském Rovaniemi. *Ultima Thule* bylo středověké označení pro místo, které leží na samém konci světa, na nejsevernější části severu (Jokela 1999, s. 7-10).

V rámci tohoto projektu realizovala umělkyně *Kathryn Lipke* workshop s názvem *Environmental Art* v severním Finsku a Norsku. Workshop vychází z toho, že dnes jsou zkušenosti lidí s prostředím často zprostředkovány skrze fotografii, vzdělávací instituce, turismus, náboženství, ale i ekonomiku a průmysl. Cílem tohoto workshopu bylo pochopit souvislost mezi přírodou a těmito oblastmi a souvislost mezi kulturou a přírodním prostředím obecně. Naše současné systémy prostředí racionalizují a z přírody dělají zdroje, což může vést k nevyhnutelné devastaci ekosystémů, ale i komunit. Umělecké práce, které vznikly během workshopu, jsou navázány na přírodu daného místa, ale i na kulturu lidí, kteří v tomto místě žijí. Tyto práce se snaží přimět přemýšlet o přírodě a našem vztahu k ní. Mnoho prací byly jen prchavá gesta v krajině, která měla přitáhnout pozornost ke specifickému detailu v životním prostředí (Jokela 1999, s. 11-45).

Fotografka *Marja Helander* realizovala fotografický workshop u arktického oceánu v severním Norsku. Zabývala se otázkou adaptace člověka na přírodu a tím, do jaké míry byl nucen člověk přizpůsobit se přírodě a do jaké míry je tomu naopak. Stopy lidí jsou v krajině vidět na nejrůznějších místech – silnice, vesnice, města, benzínky, atd. Některé se s krajinou prolínají, jiné ne. Helander podle svých slov vnímá sílu přírody tak mocně, že člověk podle ní zaujímá až druhé místo. Helander se zabývá zejména předměty a stavbami, které lidé postavili v přírodě a působí absurdně, jsou na špatném místě atd. Taková kombinace je pro ní esteticky zajímavá a poutavá, což ve výsledku může vypadat krásně. Prostřednictvím toho se snaží přitáhnout pozornost na vztah mezi člověkem a přírodou. Výsledné fotografie z workshopu zobrazují stopy, které lidé zanechali v krajině (Jokela 1999, s. 11-45).

Dalším projektem v oblasti sámského umění byl *Correspondences/Differences – Contemporary and historical Sámi art* z roku 2003. Jeho součástí byla i výstava a katalog *Same, same but different*. Projekt se snažil napravit situaci, kdy sámské výtvarné umění bylo více méně ignorováno kulturními institucemi i akademickým

výzkumem a výukou a zároveň bylo ztotožňováno pouze se starým řemeslným uměním a nikoli s moderním. Podobně jako je to se sámskou identitou, i sámským umělcem je ten, kdo se za něj považuje. Sámské umění dělá sámským to, že ho vytváří Sám, nikoli to, že je vytvořeno podle sámské tradice, ze sámských materiálů, zobrazuje sámské téma nebo sámskou identitu. Tři umělci se v rámci tohoto projektu identitou zabývali, ale činili tak, aniž by se uchýlovali k tradičním materiálům, tématům nebo estetice sámského řemesla a umění (Lundström 2004, s. 2-7).

Výstava zahrnovala fotografie *Marji Helader*, která již byla zmíněna. Fotografie Helader vypráví příběh moderního člověka, který je zcela ztracen v tradičním sámském prostředí. Nerozumí své pozici, chodí po horách následujíc stopy svých předků, pastevců sobů. Helader vychází ze své vlastní zkušenosti, kdy vyrůstala v Helsinkách a své sámské příbuzné vidala jen o prázdninách. Vše začalo, když šla v horách po stezce, po které chodívali i její předci a ztratila se a nevěděla, co vlastně v horách dělá. Sérii patnácti fotografií „*Nomad*“ tvořila dva roky. Nazvala ji výzkumem své sámské identity. Jsou to fotky jí samotné, občas oblečené do sámského kroje jako například na fotce, kde si kupuje zabalené zboží v supermarketu. Na jiné fotografii se prochází ve svém barevném kroji pod elektrickým vedením v pusté zasněžené krajině. Elektřina je důležitou součástí moderního života a elektrické vedení častý prvek v divoké krajině, ale z bezpečnostních důvodů si poblíž vedení nikdo nestaví domy, proto je okolo pusto. Helader na svých fotkách také poukazuje na to, že pouto mezi člověkem a přírodou, které bylo součástí tradičního životního stylu Sámů, je dnes oslabeno. Dále hovoří o etnografickém vykořisťování a nevhodnému používání kulturního dědictví Sámů například turistickým průmyslem, který zobrazuje Sámy jako by žili ve 40. letech 20. století a neměli moderní vybavení jako mobily a sněžné skútry. Na zasněžené fotografii jsou dvě nezaostřené ženy stojící v popředí v tradičním oblečení. Za nimi stojí dům nesoucí nápis „Turistická atrakce“ ve finštině. Sámský oděv je použit k přilákání turistů a nikdo nevěnuje pozornost symbolickému významu, který má pro mnoho Sámů, natož faktu, že se mění podle regionu. V turistických brožurách žena může mít na sobě mužský čepec, což by se v normálním životě nikdy nestalo. Helader tvrdí, že dnešní člověk je druh moderního nomáda, který se toulá z jedné země do jiné hledající významy, bez pout k jakémukoli místu.

Tradiční způsob života Sámů byl úzce spjat s přírodou a pohybem v ní. Dnešní nomádi oproti tomu pracují pro nadnárodní firmy, stěhují se ze země do země, což může být osvobozující, ale znamená to také, že nežijeme na jednom místě jako naši prarodiče a nejsme spjati s žádným místem (Lundström 2004, s. 10-13).

Dalším z umělců této výstavy je *Geir Tore Holm*, který vnímá umění jako cestu ke studiu a kritice společnosti. Holm věří, že etnicita není něco statického, co je potřeba zakonzervovat ale, že je potřeba převzít zodpovědnost za její rozvoj. Vymezuje se vůči nacionálnímu romantismu, podle kterého je vše staré sámské dobré. Ve své práci se zaměřuje právě na etnicitu a národní identitu. Často využívá například barev sámské vlajky, a to jak pro světelnou instalaci, tak třeba vlajku z marmelád z brusinek, borůvek a morušek, což jsou tradiční laponské lesní plody. Podobně jako v případě práce Helander, i Holm kritizuje „zexotičťování“ Sámů turistickým průmyslem (Lundmark, s. 17). Turismus a spojování sámské kultury se Santa Clausem (viz. Kapitola 3.3) kritizují také Emil Emil Karila a Kalle Lampela.

Ve druhé polovině 19. století začala některá muzea začleňovat do svých sbírek sámskou etnografii a začal tedy sběr sámských předmětů pro účely studia a informování. Například norské muzeum *Vitenskappmuseet* při univerzitě v Trondheimu vlastní přes 200 objektů, které jsou součástí permanentní expozice. Zároveň má muzeum knihovnu, která se zaměřuje na primární zdroje sámské historie a kultury. Sámské sbírky obsahují i další významná muzea ve Skandinávii (Hætta 1996, s. 148).

Později, zejména v souvislosti se změnou životního stylu Sámů a nutností zachovat původní kulturu a tradice, vznikaly i další muzea, z nichž je řada výhradně sámských. Souvisí to i se uvědomováním si hodnoty vlastní kultury mezi Sámy a zvyšující se podporou vlády v této oblasti. Muzea kromě expozic s tradičními předměty často obsahují i kolekce moderního umění a řemeslné výroby, fotografie, nahrávky a specializované knihovny či archivy, muzeum pod širým nebem, prodej řemeslných výrobků a výzkumná centra (Hætta 1996, s. 148-149). Kromě toho existuje i řada lokálních muzeí s menšími expozicemi a plánují se další.

Svensson (2008, s. 85-88) upozorňuje, že muzea mají povinnost uchovávat nejen objekty jako takové, ale také měly by uchovávat tak kontext toho, k čemu předmět sloužil a jaký byl jeho příběh. Speciálně v těchto dobách, kdy se vytrácí tradiční znalosti o jejich výrobě, která je známá jen v orální podobě, protože již neslouží denní potřebě. Jedná se o nepsanou znalost například znalost využívání materiálů atd.

3 TURISMUS A JEHO VLIV NA SÁMSKOU KULTURU A UMĚNÍ

3.1 Antropologie turismu

Turismus je podle Světové organizace cestovního ruchu (UNWTO, United Nations World Tourism Organization) „... sociální, kulturní a ekonomický fenomén znamenající pohyb osob do zemí nebo míst mimo jejich obvyklé prostředí za osobním nebo pracovním účelem.“ (UNWTO, 2014). Turismus se stal předmětem zájmu antropologie až ve druhé polovině 20. století. Jednou z prvních knih, která se tímto tématem zabývala, byla roku 1977 kniha americké antropoložky Valene Smith *Hosts and Guests: The Anthropology of Tourism*. Do evropské antropologie pronikl zájem o turismus ještě později. Turismus je pro antropologii atraktivním tématem, protože se objevuje ve většině, ne-li ve všech lidských společnostech. Řada antropologů zažila změny, které turismus přinesl do společností, které byly předmětem jejich zájmu. Turismus je střet lidí s různým kulturním pozadím tváří v tvář a je ekonomicky velmi důležitý (Stronza 2001, s. 264).

Amanda Stronza (2001, s. 261-278) rozděluje zájem antropologů o turismus do dvou hlavních kategorií. První kategorie se zabývá zkoumáním motivů v turismu a druhá vlivem turismu. Ve svém článku uvádí, že výzkumy by měly být syntézou těchto dvou kategorií, protože faktory, které obsahují, se vzájemně ovlivňují. I Erik Cohen (1984, s. 376-379) uvádí, že antropologické bádání v oblasti turismu se obvykle zabývá právě turisty, nebo obyvateli dané lokality. V případě turistů bývá zkoumáno jejich socioekonomické a demografické zázemí, délka a účel pobytu, motivace, kulturní šok, který prožívají, jejich postoje a spokojenost. Co se týče obyvatel v dané lokalitě, zkoumá se zejména ekonomický, sociální a kulturní vliv. Jen málo studií se však zabývá povahou a dynamikou vztahů mezi turisty a lokálními obyvateli, které mají tři hlavní dimenze - vzájemné interakce, percepce a postoje.

Dlouhou dobu byly turismu připisovány zejména negativní vlivy na lokální společnost i přírodu, nicméně dnes se uvádí, že turismus může mít i řadu pozitivních efektů. Přehled možných vlivů turismu shrnuje následující tabulka.

Tab. 1 – Přehled vlivů turismu (zdroj: upraveno dle Pettersson (2004, s. 22))

	Ekonomické vlivy	Sociální vlivy	Environmentální vlivy
Positivní	Pracovní příležitosti Vyšší příjmy Větší variabilita profesí Širší ekonomická základna Nové aktivity	Více kontaktů Vyšší znalosti Vyšší sebedůvěra Zlepšení situace žen Nárůst populace Lepší sociální zabezpečení	Zvýšení povědomí o problémech Ochrana divoké přírody a životního prostředí Větší pozornost ke kulturnímu dědictví
Negativní	Sezónní práce Nárůst cen Větší závislost Náklady na rozvoj	Odcizení se Kriminalita Komodifikace kultury	Erose Odpad Znečištění Hluk

Z hlediska kultury má turismus pozitivní vliv na její konzervování. Prezentace tradic a kulturního dědictví zároveň mnohdy upozorňuje i místní obyvatele na jejich vlastní kulturní kořeny a posiluje jejich hrdost a sebedůvěru. Turismus může také pozitivně ovlivňovat dynamiku a způsob exprese kultury a přinášet různé změny. Mezi negativa patří zejména komodifikace a komercializace kultury, ztráta autenticity a identity.

3.2 Turismus v Laponsku

Počátky turismu ve vnitrozemí Laponska jsou spjaty s poválečným obdobím. Původně se turisté se Sámy potkávali zejména na pobřeží v letních kempech, v poválečné době však došlo k rozsáhlému budování infrastruktury včetně silnice k Severnímu Mysu a Laponsko se tak stalo daleko dostupnější (Helander 1996, s. 31).

Do Laponska lidé cestují z různých důvodů: řada z nich cestuje na Severní mys (Nordkapp), který navštěvuje průměrně okolo 200 000 lidí ročně. Sámové jsou pro ně zajímavým elementem, kterým si návštěvu severního mysu zpestřují (Viken 2006, s. 9). V poslední době je Laponsko navštěvováno čím dál více také v souvislosti s volnočasovými aktivitami jako je lyžování, lov, rybaření, jízda na skútru, jízda na psím spřežení. Kromě toho je zde také v období Vánoc turismus spojený se Santa

Clausem (Helander 1996, s. 31). V neposlední řadě jsou zde i cestovatelé, kteří touží spatřit sámskou kulturu a do Laponska se vydávají za účelem spatřit každodenní život, kulturní dědictví, zvyky, řemeslo i artefakty Sámů (Butler 2007, s. 283-307). Samové mají tak v tomto smyslu konkurenční výhodu, protože vlastní unikátní kulturní a přírodní bohatství (Butler 2007, s. 5) Obvykle je však motivů pro návštěvu Laponska více najednou.

Sámové a Laponsko pro turisty znamenají exotickou kulturu, ve které hledají jinakost a autenticitu (Hall 2009, s. 220). Mimo muzea a festivaly však nachází velice moderní kulturu, která zahrnuje využití skútrů, off-road automobilů, helikoptér a mobilních telefonů. Podle Butlera (2007, s. 179) turisté někdy litují, že je Laponsko tak modernizované, a připisují to turismu, aniž by si uvědomovali, že samotní Sámové objevili výhody, které pro ně modernizace může přinášet.

Při pohledu na prospekty a brožury distribuované v turistických centrech i turistické stránky jednotlivých národních států lze konstatovat, že obraz „poslední divoké krajiny v Evropě“ je podporován.⁴ Laponsko je prezentováno jako „unikátní, výjimečná, divoká a neprozkoumaná“ země pro dobrodruhy a kultura Sámů jako tradiční, s přírodou spjatá a vysoce kontrastující urbanizovanému zbytku Evropy. Pro propagaci jsou hojně využívány i tradiční symboly Sámů jako jejich řemeslné umění, chov sobů, stan *laavu* atd.

---

⁴ Např. leták *The Sámi in Finland* (SÁMEDIGGI. *The Sámi in Finland*. Kaleaprint, 2009) a turistické stránky Švédska (<http://www.visitsweden.com/sweden/Regions--Cities/Northern-Sweden/>), Finska (<http://www.visitfinland.com/lapland/>), Norska (<http://www.visitnorway.com/en/where-to-go/north/land-of-the-sami/>)

3.3 Sámské atrakce a aktivity pro turisty

V souvislosti se sámskou kulturou existuje v Laponsku několik typů atrakcí a aktivit. Sámská kultura je přístupná prostřednictvím muzeí, festivalů, venkovních areálů, komentovaných prohlídek a místa, kde se prodává a vyrábí sámské řemeslné umění (Pettersson 2004, s. 26).

Příkladem festivalu je tradiční velikonoční festival v Kautokeinu v Norsku. Tradičně byla tato událost pro Sámy místem pro setkávání se s dalšími lidmi a pro návštěvu představní. Pro mnoho lidí to byla příležitost demonstrovat svůj původ a sociální status (např. díky novému tradičnímu oděvu, zlatým šperkům apod.). V poslední době se jedná především o přehlídku sámských tradic, přičemž událost je značně komercializovaná a v některých případech bývají najímáni dokonce profesionální herci. Vytváří se tak hranice mezi publikem a aktéry a Sámové si na tento festival čím dál méně oblékají tradiční oděv, aby na ně turisté nezírali (Helander 1996, s. 39). Podobně je tomu i v případě jiných festivalů a dalších akcí (např. sobí závody), které se stávají čím dál více podívanou pro turisty. Součástí festivalů bývají přednášky, představení, ochutnávky jídla, prodej řemeslného umění, oblečení apod.

Pro sámskou identitu jsou velice důležitá muzea. „Nejautentičtější“ je pro turistu vidět tradiční způsob života reprezentovaný tradičními kostýmy, jídlem, stany, jízdou na sobím spřežení apod. Tento obrázek je však kulturním konzervatismem a ukazuje sice kořeny sámské kultury, nikoli však její současnou podobu (Helander 1996, s. 40).

Jedním z významných muzeí, které je národním muzeem finských sámů je Sámské muzeum ve finském Inari (SIIDA). Poprvé bylo otevřeno v roce 1962 jako muzeum pod širým nebem zahrnující kolekci sámských staveb a artefaktů v nich umístěných. V roce 1986 byla založena Nadace sámského muzea (*The Sámi Museum Foundation*), která sehrála důležitou roli při rozhodování o stavbě nové budovy. Cílem bylo vytvořit nové muzeum spojené s informačním centrem. Pro plánování byla přizvaná řada expertů včetně těch sámských a kromě samotné expozice byl kladen důraz také na architekturu a design. Muzeum bylo znovuotevřeno na počátku roku 1998 (Pennanen 2003, s. 9).

Hlavní expozice je postavena na ústřední myšlence, kterou je interakce přírody, člověka a kultury. Zobrazuje historii Sámů i Laponska, jejich život v průběhu ročních období, včetně způsobu obživy, obydlí, předmětů denního užití, náboženství, mytologie apod. Kromě stálé expozice se zde ročně vystřídá cca 6-8 dočasných výstav, které prezentují sámskou kulturu, přírodu i jiné původní kultury. Tyto jsou cílené hlavně na místní lidi, zatímco stálá expozice je cílená na informování veřejnosti, zejména turistů. V nejstarší venkovní části muzea se návštěvníci mohou podívat na stará sámská obydlí a nástroje pro lov a rybaření.

SIIDA však není jen muzeum, ale také archiv pro obrazy, artefakty i psané materiály. Kromě toho plní funkci výzkumného střediska a místa pro setkávání, protože se zde pořádají různé oficiální akce například akce sámských asociací, festivaly apod. SIIDA existuje zejména pro Sámskou komunitu ve Finsku a její základy leží právě uvnitř této komunity, která jej provozuje a očekává od něj kromě uchování tradic také zpřístupnění sámské kultury veřejnosti. Díky tomu se sami Sámové mohou rozhodovat, jakou zprávu o své kultuře budou poskytovat veřejnosti. Uvádí se, že SIIDA sehrála významnou roli při sámském uvědomění si vlastní etnicity (Pennanen 2003, s. 213).

Z vesnice Inari se postupně stalo důležité sámské centrum, ve kterém kromě muzea sídlí také kanceláře sámského parlamentu, sámské rádio, sámské centrum vzdělávání, asociace Sámi Duodji a Asociace přátel sámského umění. Všechny tyto organizace kooperují s muzeem SIIDA. Přestože se muzeum nachází daleko na severu, přiláká ročně více než 50 000 návštěvníků, z čehož přes 40 % tvoří cizinci (Pennanen 2003, s. 213).

Turistickou atrakcí, která je však dle mého názoru již daleko za hranicí prezentace autentické sámské kultury je Santa Clausova vesnice v Rovaniemi, centru finského Laponska, která vznikla v roce 1985. Původní myšlenka byla vybudovat místo, které umožňuje prodávat řemeslné umění vyráběné v této oblasti. Koncept Santa Clause se přidal později, díky tomu, že řada lidí věří, že právě finské Laponsko je domovem Santa Clause. Lidé se v Santa Clausově vesničce mohou setkat se Santa Clausem v jeho kanceláři, kde diskutuje s dětmi o jejich vánočních přáních a přijímá dopisy

z celého světa. Za určitý poplatek je možné se s ním vyfotografovat. V okolních obchodech lze zakoupit věci se sámským odkazem například sobí kůže, vyřezávané nože, bubínky, ale také pohlednice, vánoční přání a nejrůznější suvenýry. U vstupu do parku je čára znázorňující polární kruh, u které se turisté fotí, přestože opravdový polární kruh leží o několik kilometrů dále. Za Santa Clausovou kanceláří se nachází areál ohraničený dřevěným plotem, kde jsou stylizované sámské stany *lavvu*. Park se stal spíše komerčním centrem než centrem pro propagaci lokálního dědictví a je jednou z nejvýznamnějších atrakcí Laponska a ročně jej navštěvuje okolo půl milionu turistů z různých částí světa, díky čemuž generuje velké zisky. Postrádá však jakýkoli odkaz k místu, kde se nachází a jedná se o uměle vytvořený zábavní park, který těží ze své pozice na polárním kruhu.

Podobné centrum zábavy existuje například i v Karasjohka a nazývá se *Sápmi Theme Park*. Obsahuje multimediální show a venkovní areál, ve kterém se nachází tradiční sámská vesnice (*siida*). Multimediální show využívá nejmodernějších technologií včetně laseru a zahrnuje příběh, ve kterém šaman vypráví o vzniku světa z různých částí soba. V roce 2003 zde byla návštěvnost cca 22 000 lidí. Vzhledem k tomu, že se na tvorbě parku podíleli i někteří Sámové, nelze říct, že by byl Sámy vnímán pouze negativně a není tak hluboce komercializován jako Santa Clausova vesnice (Viken 2006, s. 9).

Nutno dodat, že na komercionalizaci sámské kultury se do značné míry podílí i prezentace turistických center. Lze v nich najít například heslo „Pořádáme pro vás arktické a sámské aktivity a dobrodružství“⁵, přičemž sámskými aktivitami míní jízdu se psím spřežením (která je původem z Aljašky), kávu podávanou sámským způsobem, přestože Sámové kávu pijí teprve v posledních desetiletích, pronájem stanu *lavvu*, do kterého turisty dopraví helikoptérou nebo „supermarket“ sámské řemeslné výroby.

Kromě níže uvedeného řemeslného umění jsou komercionalizovány také další symboly sámské kultury. Například stan *lavvu* je hojně využíván pro rekreační účely.

---

⁵ Turistické centrum v Rovaniemi v roce 2011.

Díky tomu se i zvětšil na objemu, v některých případech pojme až 40 lidí. Podobně se také zvětšily lodě a přibily jim motory (Helander 1996, s. 37).

3.4 Turismus a jeho vliv na sámskou identitu

Arvid Viken se ve svém článku *Tourism and Sámi Identity* (2006) zabývá vlivem turismu na sámskou identitu. Svou studii realizoval v komunitě Karasjohka v Norsku, kde prováděl interview s místními Sámy. Ze studie vyplývá, že Sámové mají ve svém životě mnoho rolí, přičemž v některých z nich hraje jejich „sámskost“ (*sáminess*) pouze malý význam, a to platí i pro role související s turismem.

Vztah Sámů k turismu je ambivalentní. Někteří vyzdvihují pozitivní vlivy turismu jako třeba pracovní místa, vybavení a služby, která díky němu vznikla. Dodávají také, že je pro ně lichotivé být obdivován turisty. Hrdost je také jediný přímo pozorovatelný vliv turismu na sámskou identitu, který byl ve výzkumu zaznamenán. „Myslím, že lidé sem přijíždí kvůli tomu, že jsme tím, kým jsme“, tvrdí jedna sámská žena z výzkumné skupiny (Viken 2006, s. 17).

Hlavním zjištěním výzkumu je, že turismus nemá příliš velký vliv na denní život nebo kulturní rozvoj v Karasjohka. Z výzkumu nicméně vyplývá, že turismus ovlivňuje způsob, jakým lidé myslí a jak se chovají nepřímo. Například turistické zázemí je součástí lokální krajiny a tím pádem ovlivňuje způsob vnímání místa. Podobně způsob prezentace kultury v muzeu či na festivalech ovlivňuje způsob, jakým kultura nahlíží na sebe samu: „Pokud je vaše kultura dána na obdiv jiným lidem, můžete získat pocit, že žijete v muzeu“ (Viken 2006, s. 17). Sámové si navíc dobře uvědomují, že od nich turisté očekávají naplnění určitých stereotypů, například že se budou prezentovat v tradičním oblečení a budou ukazovat tradiční způsob života, neboli že se budou prezentovat jako „ti druzí“. Získávají tak pocit, že jsou jiní (Butler 2007, s. 186). Slovy jednoho respondenta: „Nikdy nejste jen člověk, očekává se, že budete chodící encyklopedie sámské kultury“ (Viken 2006, s. 18).

Někteří z respondentů byli pohoršeni nad způsobem, jakým je sámská kultura prezentována turistickým průmyslem. Ukazuje podle nich jen určitý výsek, obvykle spojený s pastevectvím sobů a artefakty a symboly vytržené z jejich přirozeného

kontextu, například asfaltové cesty mezi sámskými chatami a stany (Viken 2006, s. 18).

3.5 Sámi duodji

Sámské řemeslné umění bývalo dříve vyráběno výhradně pro vlastní potřeby (viz. Kapitola 2.3). S přílivem turistů během 20. století a jejich poptávkou po suvenýrech je v dnešní době většina produktů vyráběna naopak pro prodej (Hætta 1996, s. 164; Helander 1998, s. 22).

Sámští obchodníci se suvenýry prodávají své zboží podél silnic. Obvykle jej vyrábí jednotlivé rodiny, a kvalita výrobků tak může být různorodá. V některých případech se objevily tendence prodávat cokoli, co turisté koupí, včetně sériově vyráběných věcí ze špatných materiálů prezentovaných jako sámské řemeslné umění, což může znamenat riziko negativní reputace sámských suvenýrů (Helander 1996, s. 39). Během 20. století tradiční sámská řemeslná výroba navíc téměř zanikla v souvislosti se změnami způsobu života, kdy řada předmětů ztratila svou reálnou funkci. Sámové si však význam svého řemeslného umění v 80. letech začali znovu uvědomovat a v roce 1982 vznikla ochranná známka *Sámi duodji*, která zaručuje kvalitu a autenticitu daného produktu. Umění sámského řemesla se navíc vyučuje na školách a v nejrůznějších kurzech a objevuje (viz. Kapitola 2.3)

Nelson Graburn se ve své knize z roku 1976 zaměřuje na domorodé kultury Afriky, Asie, Oceánie, Severní i Střední Ameriky, které vytváří dvojí umění – pro své vlastní užití a pro export. Umění vytvářené pro vlastní užití má významnou roli pro udržování vlastní etnické identity a sociálních struktur a udržuje hodnoty sdílené členy dané společnosti. Umění vytvářené pro export bylo znalci umění dlouho opovrhováno, nicméně je důležité z hlediska zkoumání etnického obrazu prezentovaného za hranicemi vlastní kultury (Graburn 1976, s. 4-5).

Graburn (1976, s. 14) uvádí, že turisté si kupují předměty spíše jako statusovou záležitost a upomínku než proto, že by je používali za účelem, za jakým byly původně vyrobeny. Nemusí tedy rozumět jejich funkci či symbolickému významu, ale je pro ně důležitá estetická a vizuální stránka. Zároveň však předmět musí působit autenticky.

Častým trendem je zmenšování, nebo zvětšování předmětů. Zmenšováním se předměty stávají přenosnější a snižují se náklady na jejich výrobu, v některých případech je však jednodušší vyrábět naopak zvětšené předměty. Kromě velikosti se také upravuje forma a způsob dekorace, tak aby byla výroba snazší a tím pádem byl umělec schopen vyprodukovat větší množství výrobků, případně aby byl výrobek vizuálně lákavější (Graburn 1976, s. 15-16).

Co se týče sámského řemeslného umění, příkladem může být sámský nůž, který bývá prodáván ve zmenšené verzi a někdy je dekorován více, než býval tradičně. Navíc je často vyráběn i z jiných materiálů, než tradičních, proto není tak odolný (např. by nevydržel, kdyby byl použit jako sekyra). Naopak tradiční dřevěný šálek (*guksi*) se pro Sámy ukázal být méně praktický než plastový, a tudíž dnes funguje už téměř výhradně jako suvenýr pro turisty (Helander 1996, s. 37).

Antropolog českého původu Zdeněk Salzmann se ve svém článku z roku 1999 zabývá kladnými i negativními vlivy turismu na umění. Mezi kladné vlivy řadí:

- podporu řemeslné výroby,
- zachování a zlepšení kvality výroby,
- zlepšení životní úrovně díky vyšším výdělkům a v případě exportu umění také stabilnější výdělek,
- snižování tendence stěhovat se do měst,
- vyšší zájem o určité suroviny, který může přerůst v oživení starých řemesel a vznik nových pracovních míst,
- možnost vzniku mezičlánku mezi lokálním a národním případně dokonce mezinárodním a mezi tradičním a moderním,
- stimulaci vědomí vlastní kulturní důstojnosti daného etnika díky zájmu o jeho umění.

Mezi negativní vlivy řadí:

- možný úpadek kvality výrobků, kterým není věnován dostatečný čas,
- ztrátu jejich symbolického významu,

- výtělky mohou jít do rukou překupníkú místo místních lidí,
- možnost vyčerpání zdrojů nezbytného materiálu,
- výrobu a prodej imitací, které jsou prodávány jako autentické umělecké předměty (Salzmann 1999, s. 299-300).

Co se týče sámského řemeslného umění, v literatuře je často vyzdvihován fakt, že díky jeho výrobě a prodeji vznikla řada pracovních míst, plynou z něj příjmy a umožňuje prezentovat sámskou kulturu. Jako negativum se uvádí již zmiňovaná ztráta kvality a vytrácení znalostí výroby související se sériovou výrobou (která je řešena např. značkou *Sámi duodji*) a nepochopení významu předmětů (Helander 1998, s. 22).

3.6 Zhodnocení situace

Jednoznačně pozitivně je hodnocen přínos turismu v oblasti zvyšování příjmů a zaměstnanosti, zlepšování infrastruktury, šíření povědomí o sámské kultuře a díky tomu i snižování antagonismu vůči Sámům. Turismus může být příležitostí zejména pro ženy a starší lidi, pro které je například chov sobů fyzicky příliš náročný. Pozitivně lze hodnotit i konzervaci kultury a kladný vliv na znovuoobnovení sámské řemeslné výroby, která by s modernizací životního stylu možná zcela zanikla.

Mezi negativa patří zejména komercializace a degradace kultury (viz. např. Santa Clausova vesnice). Lze pozorovat i mírné adaptace Sámů na turismus (úprava řemeslných výrobků tak, aby byly dekorativnější; větší a komfortnější stany *lavvu* a lodě apod.) Od Sámů je očekávána autentická kultura, kterou musí poskytovat, ale vzhledem k tomu, že prošli v posledních desetiletích obrovskou modernizací, prezentují něco, co již nějakou dobu není jejich reálný každodenní život. Například při cestě na Severní mys lze potkat sámský stan *lavvu*, který je tradičně zařizen, vedle něj jsou sobi a Sámové v tradičním oblečení. Opodál je však moderní rodinný dům, ve kterém žijí a vychází z něj ke stanu jen, když vidí přijíždět turisty. I Sámové, podobně jako jiné domorodé kultury, si tak vytvářejí komercializovanou verzi své vlastní kultury a existuje riziko, že se vytratí původní kultura.

Prezentovat kulturu v turistickém průmyslu tak, aby zůstala autentická a původní, je velmi složitý úkol. Není však za každou cenu nutné kopírovat tradiční výrobky, existuje i řada nových produktů, které využívají materiály či tvary sámské kultury odlišným způsobem, činí tak ale citlivě.

Podle Halla (2009, s. 221) by měl být turismus v Laponsku rozvíjen tak, aby fungoval pouze v malém měřítku a s ohledem na přírodu a kulturu. Měl by být provozován profesionálním personálem znalým sámské kultury, ideálně přímo Sámy nebo jinými lokálními obyvateli. Díky tomu příjmy zůstanou v lokální oblasti a nebudou odcházet mimo daný region (jako např. v případě velkých hotelových řetězců). Zároveň tak bude prezentovaná kultura autentičtější a turismus bude budován s větším respektem k přírodě. Prezentace turistům mohou být edukativní a vzbuzovat v nich úctu k přírodě i kulturnímu dědictví.

V posledních letech se objevují nové formy turismu, například ekoturismus či udržitelný cestovní ruch, které nenarušují dlouhodobě přírodní, sociální ani kulturní prostředí. Snaha o dlouhodobě udržitelný turismus je patrná hlavně v Norsku, kde je řada posvátných míst zapovězena turistům a stejné je to i s některými symboly (např. šamanské bubínky nejsou příliš prodávány jako suvenýry). Turisté se zde navíc neubytovávají v drahých hotelích, ale v jednoduchém ubytování.

Turismus přináší pro Sámy jak příležitosti, tak hrozby. Do určité míry by mohlo pomoci zabývat se regulací turismu na oficiální úrovni tak, aby nedošlo k jeho masivnímu nárůstu a zároveň aby nedocházelo ke zmiňované komercializaci kultury. Je výzvou najít kompromis mezi zachováním kultury a rozvojem turismu, mezi moderním a tradičním a mezi lokálními a globálními zájmy.

4 ZÁVĚR

V souladu s možným rozsahem bakalářské práce jsem se pokusila vytvořit souhrnný přehled toho, jak se vyvíjelo sámské výtvarné umění v kontextu vývoje sámské kultury. Práce vychází z odborné literatury a článků dostupných v České republice, ale zejména z poznatků získaných během mého semestrálního studijního pobytu v Laponsku.

Z textu bakalářské práce vyplývá, že v nejstarších dobách lovců a sběračů byla kultura odrazem hlubokého propojení a závislosti člověka na přírodě a do značné míry byla adaptací na přírodní prostředí, což se promítá zejména do náboženství, mytologie, způsobu života i výtvarného umění, které je popsáno na příkladu petroglyfů, vyobrazení na šamanských bubincích a také užitého umění. Tradiční sámská kultura existovala po staletí a přes některé adaptace související s kontaktem s okolním světem, které přijala, si zachovávala po dlouhou dobu téměř statickou podobu.

Přibližně od 16. století začalo docházet k pokřesťanštění Sámů a postupně také ke kolonizaci Laponska a ke snaze národních států asimilovat Sámy do majoritní společnosti. Po značnou část 20. století se zdálo, že toto etnikum v podstatě zanikne, přibližně od 60. let 20. století však začali Sámové postupně hledat novou sílu a hrdost a mladá generace si začala uvědomovat, že svéráznost sámské etnické skupiny je velmi cenná. Postupně vznikly nejrůznější zákony na ochranu a podporu Sámské kultury, vznikla sámská vlajka a hymna, muzea a nejrůznější organizace a asociace, které kooperují i přes hranice národních států.

S ohledem na modernizaci, změnu způsobu života i vytracení některých sámských tradic v dobách asimilačních tlaků, ale také s významným vlivem globalizace a turismu, se dnes Sámové nachází v jakémsi přechodovém období, ve kterém hledají svou identitu, tak, aby byla postavená na tradicích, ale odrážela i moderní způsob života. Moderní umění tuto situaci hluboce reflektuje, protože obsahuje jak tradiční prvky, tak současná témata jako jsou lidská práva, identita, komunita a příroda. Úlohou moderního sámského umělce je nejen vytvářet umění, ale také participovat na

budování nové identity a šířit sámskou kulturu. Vývoj moderního umění bude pravděpodobně pokračovat ruku v ruce s pokračováním tohoto přechodového období.

Bakalářská práce na omezeném prostoru pochopitelně neusiluje o komplexní zpracování tematiky sámského výtvarného umění, ale je spíše vstupním přehledem vývoje sámské kultury a umění. Může tak sloužit jako odrazový můstek pro hlubší rozpracování dílčích oblastí, zejména potom v oblasti moderního umění.

5 SOUPIS BIBLIOGRAFICKÝCH CITACÍ

AHLBÄCK, Tore a Jan BERGMAN. *The Saami Shaman Drum*. Stockholm, Sweden: Almqvist, 1991, 182 s. ISBN 95-164-9859-0.

BERGMAN, Ingela, Lars OSTLUND, Olle ZACKRISSON a Lars LIEDGREN. Varro Muorra: The Landscape Significance of Sami Sacred Wooden Objects and Sacrificial Altars. *Ethnohistory*. 2008-01-01, roč. 55, č. 1, s. 1-28. DOI: 10.1215/00141801-2007-044. Dostupné z: <http://ethnohistory.dukejournals.org/cgi/doi/10.1215/00141801-2007-044>

BUTLER, Richard a Thomas HINCH. *Tourism and indigenous peoples: issues and implications*. 1. vyd. Burlington, Mass.: Butterworth-Heinemann, 2007, 380 s. ISBN 978-075-0664-462.

COHEN, Erik. The Sociology of Tourism: Approaches, Issues, and Findings. *Annual Review of Sociology*. 1984, roč. 10, č. 1, s. 373-392. DOI: 10.1146/annurev.so.10.080184.002105. Dostupné z: <http://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev.so.10.080184.002105>

DRURY, Nevill. *The elements of shamanism*. 2. press. Longmead, Shaftesbury, Dorset Rockport, Mass: Element, 1992. ISBN 18-523-0069-8.

GASKI, Harald. *Sami culture in a new era: the Norwegian Sami experience*. Seattle, WA: Distributed in North America by the University of Washington Press, 1997, 223 s. ISBN 82-737-4354-3.

GRABURN, Nelson H. *Ethnic and tourist arts: cultural expressions from the fourth world*. Berkeley: University of California Press, 1976, 412 s. ISBN 05-200-2949-6.

HÆTTA, Odd Mathis. *The Sami, an indigenous people of the Arctic*. Karasjok: D. Girji, 1996, 79 s. ISBN 82-737-4305-5.

HALL, Colin Michael, Dieter K MÜLLER a Jarkko SAARINEN. *Nordic tourism: issues and cases*. Buffalo: Channel View Publications, 2009, 293 s. ISBN 978-184-5410-957.

HELANDER, Elina et al. *Awakened voice: the return of Sami knowledge*. Guovdageaidnu: Nordic Sami Institute, 1996. ISSN 0332-7779.

HELANDER, Elina et al. *No beginning, no end: the Sami speak up*. Edmonton: Canadian Circumpolar Institute, 1998. ISBN 18-964-4509-8.

HINGAROVÁ, Vendula, Alexandra HUBÁČKOVÁ a Michal KOVÁŘ. *Sámové: jazyk, literatura a společnost*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2009, 422 s. Uralica, sv. 1. ISBN 978-808-6818-993.

ILO. C169. Indigenous and Tribal Peoples Convention. In: *ILO* [online]. Ženeva, 1989 [cit. 2014-07-20]. Dostupné z: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C169

JAHRESKOG, Birgitta et al. *The Sami national minority in Sweden*. Stockholm: Almqvist, 1982. ISBN 91-220-0556-0.

JOKELA, Timo a Elina KUURI. *Ultima Thule: northern environment and art education project*. Rovaniemi: Lapin Yliopistopaino, 1999, 47 s. ISBN 95-163-4665-0.

LEHTOLA, Veli-Pekka. *The Sámi people: tradition in transition*. 4th. Jyväskylä: Kustannus-Puntsi, 2010, 139 s. ISBN 978-952-5343-113.

LUNDSTRÖM, Jan-Erik a Anna-Lena LUNDMARK. *Same, same but different*. Umeå: Bildmuseet, Umeå universitet, 2004. ISBN 91-730-5587-5.

MANKER, Ernst. *People of eight seasons*. Gothenburg: Tre Tryckare Cagner & Co., 1963, 232 s.

MAREK, Václav. *Noidova smrt: pověsti a pohádky z Laponska*. Praha: Triáda, 2000, 302 s. ISBN 80-861-3832-1.

MAREK, Václav. *Staré laponské náboženství*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2009, 285 s. Uralica, 2. ISBN 978-808-7378-151.

MULK, Inga-Maria. Conflicts Over the Repatriation of Sami Cultural Heritage in Sweden. *Acta Borealia* [online]. 2009, roč. 26, č. 2, s. 194-215 [cit. 2014-07-18]. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08003830903372092>

MÜLLER, Dieter K. a Robert PETTERSSON. Access to Sami Tourism in Northern Sweden. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*. 2001, vol. 1, issue 1, s. 5-18. DOI: 10.1080/15022250127793. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/15022250127793>

MÜLLER, Dieter K., Linda LUNDMARK a Raynald H. LEMELIN. *New issues in polar tourism communities, environments, politics*. Dordrecht: Springer Science Business Media, 2013. ISBN 978-940-0758-841.

PARTRIDGE, Christopher. *Lexikon světových náboženství*. Praha: Slovart, 2006, 495 s. ISBN 80-720-9796-2.

PENNANEN, Jukka et al. *Siiddastallan: from Lapp communities to modern Sámi life*. Inari: Siida Sámi Museum, 2003, 237 s. Publication of the Inari Sámi Museum, no. 5. ISBN 95-197-8454-3.

PENTIKÄINEN, Juha et al. *Shamans*. Tampere [Finland]: Tampere Museums, 1998, 224 p. Tampereen museoiden julkaisuja, 45. ISBN 95-160-9070-2.

PETTERSSON, Robert. *Sami tourism in northern Sweden: supply and demand and interaction*. Umeå: Faculty of Social Sciences, 2004. 156 s. ISBN 91-974-6572-0. Disertační práce. Umeå University.

QVIGSTAD, Just Knud. *O muži, který si koupil svědění: pohádky a pověsti Sámuů*. Vyd. 1. Editor Brita Pollan. Překlad Viola Lyčková, Zdeněk Lyčka. Praha: Argo, 2006, 257 s. ISBN 80-720-3773-0.

RASMUSSEN, Nelly. *Děti severských šamanů: cestopis*. Rudná u Prahy: Fleur, 1995, 223 s. ISBN 80-900-6160-5.

RYAN, Chris, Michelle AICKEN. *Indigenous tourism: the commodification and management of culture*. New York: Elsevier, 2005, 284 s. ISBN 00-804-4620-5.

SALZMANN, Zdeněk. Jak se antropolog dívá na výtvarné umění. *Český lid*. 1999, č. 4, s. 293-301. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/42639758>

Sámi dáidda - dálá kulturárbi? = Sámi art - a contemporary heritage?. Karasjok: Sámi Dáiddaguovddáš, 2008.

SOLBAKK, Aage et al. *The Sami people*. Karasjok [Norway]: Sámi instituhtta, 1990. ISBN 82-737-4061-7.

STRONZA, Amanda. Anthropology of tourism: Forging New Ground for Ecotourism and Other Alternatives. *Annual Review of Anthropology*. 2001, roč. 30, č. 1, s. 261-283. DOI: 10.1146/annurev.anthro.30.1.261. Dostupné z: <http://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev.anthro.30.1.261>

SVENSSON, Tom G. Knowledge and Artifacts: People and Objects. *Museum Anthropology*. 2008, roč. 31, č. 2, s. 85-104. DOI: 10.1111/j.1548-1379.2008.00012.x. Dostupné z: <http://doi.wiley.com/10.1111/j.1548-1379.2008.00012.x>

SVENSSON, Tom G. *The Sámi and their land*. Oslo: Instituttet for sammenlignende kulturforskning, 1997, 213 s. ISBN 82-709-9272-0.

TORSTEN, Boberg. *Pastevcem sobů mezi Lapy*. Praha: Československá grafická unie, 1941.

UNWTO. Understanding Tourism: Basic Glossary. *World Tourism Organization UNWTO* [online]. 2014 [cit. 2014-08-07]. Dostupné z:
<http://media.unwto.org/en/content/understanding-tourism-basic-glossary>

VIKEN, Arvid. Tourism and Sámi Identity: An analysis of the Tourism-Identity Nexus in a Sámi Community. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*. 2006, roč. 6, č. 1, s. 7-24.

VORREN, Ørnulv a Ernst MANKER. *Lapp life and customs*. London: Oxford University Press, 1962.

Zákon č. 974/1995, The Act on the Sámi Parliament. In: Finsko, 1995.